

LINGUA VIVA

ODBORNÝ ČASOPIS PRO TEORII A PRAXI VYUČOVÁNÍ CIZÍM
JAZYKŮM A ČEŠTINĚ JAKO CIZÍMU JAZYKU

ROČNÍK XX/ 2024/ ČÍSLO 38

VYDAVATEL:
KATEDRY JAZYKŮ PEDAGOGICKÉ FAKULTY JIHOČESKÉ UNIVERZITY
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

ČESKÉ BUDĚJOVICE 2024

LINGUA VIVA

Od roku 2015 je časopis LINGUA VIVA zařazen do uznávané databáze ERIH PLUS.

ŠÉFREDAKTORKA: DOC. PAEDDR. ZDEŇKA MATYUŠOVÁ, PH.D. (PF JU ČESKÉ
BUDĚJOVICE)

VÝKONNÍ REDAKTOŘI: PHDR. MILAN POKORNÝ, PH.D. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)
DOC. PHDR. HELENA ZBUDILOVÁ, PH.D. (PF JU - TF JU ČESKÉ
BUDĚJOVICE)

REDAKČNÍ RADA:

DOC. PAEDDR. HANA ANDRÁŠOVÁ, PH. D. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)
DOC. PHDR. LUCIE BETÁKOVÁ, MA, PH. D. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)
DOC. PHDR. PETRA JESENSKÁ, PH.D. (FHV UMB BANSKÁ BYSTRICA)
PROF. DR. MARINA KOTOVA, CSC. (SPGU PETROHRAD)
PROF. PHDR. BOHUSLAV MÁNEK, CSC. (PDF UHK)
PROF. DR. KLAUS PÖRTL (UNIVERZITA MAINZ)
PROF. PHDR. LIBUŠE SPÁČILOVÁ, DR. (FF UP OLMOUC)

VĚDECKÝ A RECENZNÍ VÝBOR (UŽŠÍ KOMITÉT):

DOC. PHDR. EVA HOMOLOVÁ, PH. D. (FHV UMB BANSKÁ BYSTRICA)
PROF. PHDR. VĚRA JANÍKOVÁ, PH. D. (PF MU BRNO)
PROF. PHDR. JANA KRÁLOVÁ, CSC. (FF UK PRAHA)
DOC. PHDR. KVĚTUŠE KUNEŠOVÁ, PH. D. (PF UHK)
PROF. PHDR. IVO POSPÍŠIL, DRSC. (FF MU BRNO)
PROF. PHDR. OLDŘICH RICHTEREK, CSC. (PDF UHK)
DOC. PHDR. MIROSLAVA SLÁDKOVÁ, CSC. (FF UK PRAHA)
PROF. PHDR. MARIE SOBOTKOVÁ, CSC. (FF UP OLMOUC)
PROF. PHDR. EVA TANDLICOVÁ, CSC. (FF UK BRATISLAVA)
DOC. PHDR. HEDVIKA VYDROVÁ (FF UK PRAHA)
PROF. PHDR. MILOŠ ZELENKA, DRSC. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)
DOC. PHDR. PAEDDR. ANNA ZELENKOVÁ, PH. D. (SÚ AV ČR PRAHA; FF MU BRNO)

E-MAIL: LIVA@PF.JCU.CZ

HTTP://WWW.PF.JCU.CZ/RESEARCH/LINGUA_VIVA/

VYCHÁZÍ DVAKRÁT ROČNĚ

PUBLIKOVANÉ MATERIÁLY JSOU RECENZOVÁNY ČESKÝMI A ZAHRANIČNÍMI ODBORNÍKY
ZA JAZYKOVOU SPRÁVNOST PLNĚ ODPOVÍDAJÍ AUTOŘI JEDNOTLIVÝCH PŘÍSPĚVKŮ!

ISSN 1801 - 1489 (print)

ISSN 2336-8136 (online)

MK ČR E 15858

© PEDAGOGICKÁ FAKULTA JIHOČESKÉ UNIVERZITY, 2024

TISK: PROTISK, ČESKÉ BUDĚJOVICE

OBSAH

Zdeňka MATYUŠOVÁ, Helena ZBUDILOVÁ <i>Slovo úvodem</i>	5
---	---

STUDIE – ANGLICKÝ JAZYK

ALICE SUKDOLOVÁ (UNIVERSITY OF SOUTH BOHEMIA) <i>LIMINALITY AND THE SENSE OF THE GOTHIC TRADITION IN CONTEMPORARY FANTASTIC FICTION</i>	9
--	---

KAMILA VRÁNKOVÁ (JIHOČESKÁ UNIVERZITA, PEDAGOGICKÁ FAKULTA) <i>DENIAL AND DESIRE: THE TRAPS OF ROMANTIC NIHILISM IN MARY SHELLEY'S FRANKENSTEIN</i>	18
---	----

STUDIE – ČESKÝ JAZYK

MILENA NOSKOVÁ (JIHOČESKÁ UNIVERZITA, PEDAGOGICKÁ FAKULTA) <i>DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO KORPUSU V ČESKÉM JAZYCE</i>	25
--	----

HELENA ZBUDILOVÁ (JIHOČESKÁ UNIVERZITA, TEOLOGICKÁ FAKULTA) <i>UMĚLECKÝ LITERÁRNÍ TEXT PRO DĚTI JAKO PROSTŘEDEK ENVIRONMENTÁLNÍ ŠKOLNÍ EDUKACE A VOLNOČASOVÉ VÝCHOVY 21. STOLETÍ</i>	36
--	----

STUDIE – NĚMECKÝ JAZYK

DALIBOR ZEMAN (UNIVERZITA KARLOVA, PEDAGOGICKÁ FAKULTA) <i>EINIGE BEMERKUNGEN ZUM DEUTSCH-TSCHECHISCHEN SPRACHKONTAKT IM BEREICH DER PHRASEOLOGIE (unter besonderer Berücksichtigung der österreichischen Varietäten)</i>	49
---	----

SLOVO ÚVODEM

Milé kolegyně a milí kolegové, vážení přátelé,

opět držíte v rukou další nové číslo našeho odborného časopisu *Lingua viva* a doufáme, že nám i nadále zachováte přízeň.

S radostí vám všem rovněž sdělujeme, že od roku 2015 je náš časopis *Lingua viva* indexován v mezinárodní databázi ERIH PLUS – European Reference Index for the Humanities and Social Sciences.

I toto třicáté osmé vydání logicky navazuje na inovovanou specifickou strukturu předchozích čísel časopisu.

Na základě nové koncepce je veškerý publikovaný materiál v části **STUDIE** opět rozčleněn abecedně podle konkrétních jazyků (tentokrát dostává prostor zejména angličtina, čeština, němčina) a v tomto rámci jsou pak následně příspěvky řazeny podle jmen jednotlivých autorů. Abecední pořadí je zachováno i v části **RECENZE – INFORMACE – ZPRÁVY**.

Připomínáme, že od září 2013 (od čísla LV17) jsou ve formátu PDF volně přístupné i kompletní elektronické verze jednotlivých čísel odborného časopisu *Lingua viva* na stránkách http://www.pf.jcu.cz/research/lingua_viva/.

I nadále striktně platí, že redakce přijímá pouze původní materiály, které nebyly dosud nikde jinde publikovány (a to včetně cizojazyčných mutací textů). Všechny redakci zaslané příspěvky jsou řádně recenzovány zahraničními a českými odborníky. Za jazykovou správnost přitom plně odpovídají autoři jednotlivých článků.

Veškeré potřebné informace a bližší instrukce naleznete na adrese http://www.pf.jcu.cz/research/lingua_viva/.

Zdeňka MATYUŠOVÁ, Helena ZBUDILOVÁ

České Budějovice, květen 2024

STUDIE

LIMINALITY AND THE SENSE OF THE GOTHIC TRADITION IN CONTEMPORARY FANTASTIC FICTION

ALICE SUKDOLOVÁ
UNIVERSITY OF SOUTH BOHEMIA

Abstract: The paper aims to define the concept of liminality of the fictitious and fantastic spaces of Neil Gaiman's novel *Neverwhere* (1996), according to Farah Mendlesohn's classification of the four types of fantasy. In *Rhetorics of Fantasy*, Mendlesohn mentions *Neverwhere* as a fantasy of the portal-quest type. Gaiman's concept of liminality in his fantastic fiction is the claim the paper is going to expand and develop in the context of the Gothic tradition, the horror atmosphere of the novel, the sense of irony, ambiguity and the grotesque elements.

Keywords: liminality, grotesque, irony, fantasy, London, underworld

‘[T]he world is more and more defined as if the daily reality were but a surface which we need only pierce to disclose depths of symbolic significance behind it.’ (Aguirre 1990: 115)

In his study of *The Closed Space*, Manuel Aguirre reflects upon the presence of the dark Other in Gothic fiction, which has moved from the labyrinth of castles and haunted houses into the city, to the labyrinths of tunnels and underground stations. Neil Gaiman's novel *Neverwhere* is set in the fantastic space of the London underworld, as well as the labyrinths of the city and its underground system of sewers and tube stations. Gaiman explores even deeper passages of the fantastic underworld, which points out the liminal aspect of the spatial dimension of the novel.

In her introduction to *Rhetorics of Fantasy*, Farah Mendlesohn distinguishes four general categories of the fantastic: the portal quest, the immersive, the intrusive, and the liminal.¹ ‘In liminal fantasy, the magic hovers in the corner of our eye’ (Mendlesohn 2008: XIV), i.e. it might or might not be happening. In their general characteristics, the fantastic and the liminal share the same properties. Derived from the word *limen* (threshold), liminality was first described and defined in the field of anthropology and then adopted by cultural and literary discourse. According to Victor Turner, liminality is transitory as it has a twofold character of structural invisibility, being ‘no longer classified and not yet

---

¹ The liminal fantasy is considered the most complex type derived from Todorov's notion of the fantastic which is difficult to trace due to its ambiguity and the sense of irony.

classified either.’ (Turner 1967: 96) In the literary context, liminality becomes related to the general sense of confusion, hesitation, ambiguity and paradox, as it has the double function of separating and connecting the ordinary and the fantastic, the uncanny and the numinous.

In his studies of Gothic fiction, Manuel Aguirre distinguishes two zones of the literature of the fantastic: the zone of rationality, which is an intelligible ‘human zone,’ and the sublime world that is terrifying, chaotic and numinous as it transcends human reason. As Aguirre points out, the two worlds are not divided symmetrically, the space is anisotropic, i.e. it exhibits different properties in different directions. (Aguirre 2008: 6)

‘While it is easy to get into the numinous world, it is hard to come out of it, as it seems to expand and to seize the everyday world, although from the everyday world’s perspective, the borders are fixed and stable...while the other space is finite, one cannot reach its end from the inside, as it delves down, instead of pushing outside.’ (Aguirre 2008: 12)

The anisotropic other space of a Gothic story assumes the properties of a threshold. According to Aguirre, ‘not least among the terrors of the Numinous is the fact that we cannot quite tell it from our own world: it is part of and yet profoundly alien to the human realm.’ (Aguirre 2008: 2)

The space of Neil Gaiman’s *Neverwhere* follows Aguirre’s suggested scheme of the asymmetrical space within *The Geometry of Terror*. Gaiman’s focus in the 1996 novel is based on the Gothic tradition in which, as Aguirre states in his study, ‘the uncanny corresponds to the everyday world and the marvellous to the numinous.’² The fantastic is then related to the borderline between the two zones; however, the borderline can be misleading, since it is based on analogizing two different orders: the temporal and the spatial. In *The Rules of Gothic Grammar*, Aguirre states further that the ordinary world acquires numinous traits in a dynamic process that he calls ‘The Lure of the Limen,’ pointing out the theme of liminality in Gothic fiction.³

Mendlesohn mentions *Neverwhere* as ‘a recent full portal fantasy, creating dissonance quite deliberately by overlaying the fantasy world on the familiar diagram of the London Underground system’ (Mendlesohn 2008: 38). The paper aims to define *Neverwhere* as a type of liminal fantasy because the existence of portals is not limited to one particular place or a zone that would lead to the Underground system even though it creates a substantial part of the world of the fantastic. There are other dimensions of the London Above and London Below

---

² Aguirre does not use the term supernatural to a great extent, because he finds the category of the supernatural problematic and prefers to use the term numinous.

³ cf. Aguirre, *The Lure of the Limen: An Introduction to the Concept, Uses and Problems of Liminality*.

which the characters enter not only through portals but also when approaching the stage of liminality. The existence of liminal spaces and their random occurrence become ambiguous as their confrontations are frequently met with ironic reactions from the main protagonist who explores the unknown spaces of the fantastic worlds.

As Farah Mendlesohn points out, liminal fantasy can be balanced between dichotomies and it has no obvious boundaries (Mendlesohn 2008: 185). In a crucial two-way process, the liminal fantasy creates possible readings as it produces, according to Barthes, a shared code that enables the dialectics between reader and author. This interaction is central to the construction of the fantastic, Mendlesohn claims (183). Liminal fantasy is based on Jameson's argument that genres are social contracts 'between a writer and specific public' (106). Liminal fantasy creates a moment of doubt, both in the protagonist and the reader. The moments of doubt in *Neverwhere* are frequently reflected with ironic comments from the protagonists and the hints become a significant element of the liminal fantasy.

The main protagonist of *Neverwhere*, Richard Mayhew, constantly finds himself in odd situations (as it frequently happens in liminal fantasy). The hero is surprised by the oddity of the situations he finds himself in. Following Jackson's theoretical postulates, the fantastic never becomes casual to the main protagonist and he continuously experiences the estrangement from the real world he used to live in. He is offered a vision of a world other than the ordinary one, a form of 'underground reality, between life and death, from which all cultural order seems an absurd imposition' (Jackson 2008: 137). Such estrangement from the real world is not chosen; it is the consequence of the dissatisfaction with the 'real' as secularized, urban, atheistic and 'unnatural' (Jackson 2008: 80).

After meeting Door, the first representative of the fantastic world, Richard finds himself in the social underworld, experiencing estrangement from the first moment he meets the girl from London Below. His reality is smashed into pieces, he loses his home and his job as he becomes 'invisible' to the social system. His estrangement is peculiar to himself as well. He may consider himself as leading a double life and he suffers from the disintegration of his personality until he undergoes the ritual of transgression through which he becomes a different person. In the novel's conclusion, he considers the real world displaced and dislocated and desires to return to experience the otherness of the underworld.

In her analysis of the fantastic, Rosemary Jackson focuses on the existence of the paraxis which is formed in the process of the transformation of the real world and the transgression of the boundary from the real world to the world of the fantastic. The term paraxis describes 'a telling notion in relation to the place, or space, of the fantastic, for it implies an inextricable link to the main body of the real which it shades and threatens.' It is a parallel axis 'which lies on either side

of the principal axis, alongside the main body.⁴ In *Neverwhere*, the paraxis is formed alongside the main vertical axis of London Above (reflecting the real city of London) and becomes a substantial part of the space of the main hero's existence in the fantastic world called London Below. The paraxis concerns not only the space of the underground but also the rooftops of London inhabited by fantastic characters, e.g. the prophet Old Bailey, 'a connoisseur of skies' (Gaiman 2016: 184) whose shelter on the roof in the City faces St. Paul's Cathedral.⁵

Richard, the main protagonist, decides to step out of the comfort of the real world out of curiosity, in search of the unknown. He refuses to stay in his ordinary world and sets out on a quest that will change him as a person. Therefore, he undergoes a form of ritual transfer to the underworld of London and becomes subject to the *rite of passage*⁶ that will change his worldview. His desires correspond with Jackson's notion of the fantastic; as the fantastic traces what has been unseen or absent, it introduces the unreal against the real. In introducing absences, the fantastic manifests unconscious desires for otherness, excitement, and the desire for the search for truth and spiritual existence:

'in a secularized culture, desire for otherness is not displaced into alternative regions of heaven and hell, but is directed towards the absent areas of this world, transforming it into something other than the familiar, comfortable one. [...] It creates alterity, this world replaced and dislocated' (Jackson 2008: 11).

Seemingly an example of portal-quest fantasy, Neil Gaiman's *Neverwhere* offers the first entrance to the underworld through the portal where the main protagonist is taken by the girl symbolically called Door. Nevertheless, there are other doors and entrances to many dimensions apart from the Underground system. Richard's quest to save and protect Door is an initial impulse that reintroduces the Gothic novel theme of the uneasy presence of a damsel in distress helped by a chivalric hero. Lady Door, chased by two cruel murderers, is the keeper of knowledge and the mystery of her family that Richard helps to reveal. However, the main quest is based on Richard's desire to change his life by becoming part of the fantastic other world. To help reveal the mystery of

---

⁴ Rosemary Jackson characterizes fantastic literature as the literature of subversion. Fantasy, similarly to dreams, inverts elements of this world and combines strange elements, it does not invent another non-human world, it is not transcendental, as it produces something other, absolutely different (Jackson, *Fantasy: The Literature of Subversion*, 11).

⁵ Gaiman's use of place names (cf. Old Bailey as the Central Criminal Court, founded in the 17th century, situated in the proximity of St. Paul's Cathedral) related to the names of the particular characters reflects the author's sense of intertextuality, irony and ambiguity of meanings.

⁶ In *The Rites of Passage* (1909), Arnold Van Gennep defined liminality as a passing from one state to another, distinguishing the preliminary phase of separation, the liminal stage of transition, and the postliminal phase of incorporation.

Door's parents' murder, Richard constantly finds himself stepping into the liminal spaces through walls, tunnels between portals within the underground transport system, climbing ladders to the rooftops above London, or going down the stairs to mysterious houses and their cellars. As the main protagonist, he is caught between two worlds, in the liminal moment between the mundane and the magical, between London Above and London Below (cf. van Gennepe 2019: 18).

The Liminality of Time and Space: Medieval Historicism and Modernity

The spatio-temporal structure of *Neverwhere* relies on introducing a variety of time layers that the main protagonist goes through. The space of the British Museum station looks as if time stopped in the 1930s when the station was closed. Richard reflects on its appearance with disbelief as he looks at the 'smoke-blackened relics of the late twenties or early thirties' advertisements on the walls of the station. He perceives the station as a 'forgotten place' and he has a feeling of 'walking through history' (N 188). The space of the station is a dimension of the fantastic world on the one hand, but the author seems to be exploring the idea that the space is theoretically possible to reach even though the station was closed several decades ago. The awareness of the historical presence lurks behind the existence of the fantastic aspect of *Neverwhere* and it contributes to the aspect of liminality of space and time in the novel.

In *Rhetorics of Fantasy*, Farah Mendlesohn mentions the elements of liminal fantasy regarding the characters' feelings as if they were exposed to a grotesque dream. It is 'an exercise of illusion' for the characters who are not willing to participate in the process of the transgression towards the fantastic world. The portal, according to Mendlesohn, is undesirable to the characters, while the readers wish to cross it out of curiosity. In *Neverwhere*, the irony of the description and appearance of the early twentieth-century space of the non-existing British Museum station is that the main protagonist did not know about the existence of the station in the past and he denies both its real and fantastic presence. However, his companions from London Below inform him about the existence of more than fifty closed London tube stations; even though they are not all accessible. The characters who occupy the world of the liminal fantasy, and the rules of their fantastic existence differ from the rules and limits of the characters who come from the real world in *Neverwhere*. The main protagonist then tries to deny the magic, while the readers mark its influence, in terms of Mendlesohn's *Rhetorics*. The paradox of the liminal fantasy in *Neverwhere* is based on the historical presence of the underground stations which used to exist without the knowledge of the main protagonist.

'The labyrinth itself was a place of pure madness. It was built of lost fragments of London Above: alleys and roads and corridors and sewers that had fallen through the cracks over the millennia, and entered the world of the lost and the forgotten' (Gaiman, 340).

The way characters move in the fantastic London Below is not only horizontal as for the labyrinth of the sewers and tunnels. The characters also experience movement in the vertical dimension when climbing a metal ladder from the sewer in absolute darkness. They undergo a liminal moment of transition when Richard, accompanied by the Marquis, suddenly finds himself on a roof high above London: 'Tiny cars. Tiny buses and taxis. Tiny buildings. Trees. Miniature lorries. Tiny, tiny people. They swam in and out of focus beneath him' (N 56). The fantastic space-time dimension reflects the liminality of *Neverwhere* as Richard passes the liminal zone from the darkness in the evening to the daylight in the time dimension, and, from the narrow alley up to the roof through a sewer in the spatial dimension. After meeting a character called Old Bailey, they return to Richard's flat using a small metal staircase from the roof, transgressing the boundary of the spatial reality back to London Above, and the temporal quality shifts back to the nighttime.

The transfers within London Below frequently happen in the presence of Lady Door who has the magical ability to open doors to the other worlds. Whenever she takes Richard through the liminal zone, the sense of the fantastic is perceived as 'a breeze' in which 'the quality of darkness' (N 192) pervades. The liminal zone is perceived by human senses only in the dark when the characters rely on the senses of hearing and smell: '[...] something whispered and shivered and changed... and the door collapsed into darkness' (N 90). The moment of transgression then happens in the gap or a void of both place and time and thus supports the liminality of space in *Neverwhere*.

The Liminal Experience and the Moment of Doubt

The sense of liminality and Gothic fear in the darkness become the most intensive feelings of the main protagonist in the Knightsbridge scene. The transgression is to happen in the dark, with the symbolic reference to the place name of the "Night's" Bridge which forms the boundary to the dark other world within London Below. Therefore, there are more liminal layers within *Neverwhere*, because Richard is to cross Knight's Bridge to get to the Floating Market, another liminal space that is changeable and bears a temporary ironic resemblance to the historical luxurious place of London Harrods.

On the Knight's Bridge, Richard experiences the sense of the liminal space because he denies it as not existing in the London reality he knows. In an ironic tone, he points out that the bridge cannot be real because otherwise he 'would have noticed, then' (N109). As frequently happens in *Neverwhere*, the liminal experience is closely related to the moment of doubt and hesitation which Farah Mendlesohn associates with the reader's reaction to the oddness that is being exploited:

“Whereas in the portal fantasy, we ride with the protagonist, in the liminal fantasy we sit in the subconscious of the point of view character, quietly screaming, ‘But something is wrong,’ a dream on the point of becoming lucid” (Mendlesohn 2008: 24).

The fantastic space which Richard denies as not existing in the real world, or London Above, since ‘something is either there or it’s not’ (N111), points to Foucault’s notion of heterotopia, a place without a place:

‘It could have been one of the bridges over the Thames, five hundred years ago; [...] a huge, stone bridge spanning out over a vast black chasm, into the night’ (N 111). Knight’s Bridge evokes the sense of Gothic fear of an empty space. ‘But there was no sky above it, no water below. It rose into darkness. Richard wondered who built it and when. He wondered how something like this could exist, beneath the city of London, without everyone knowing’ (N 111). The bridge leading nowhere is closely related to the fear of death, as it is dangerous to cross, and its function refers to the title of the novel. The significance of darkness as a recurring motif is a substantial part of the liminal fantasy of *Neverwhere*:

‘And then they set foot on Night’s Bridge, and Richard began to understand darkness: darkness as something solid and real, so much more than a simple absence of light. He felt it touch his skin, questing, moving, exploring – gliding through his mind. It slipped into his lungs, behind his eyes, into his mouth’ (N 114).

The oddity of the reader’s experience lies in the missing space, the gaps through which ‘people fall’, and the darkness that covers the liminal points in the fantastic spaces of *Neverwhere*.

As Mendlesohn claims in *Rhetorics of Fantasy*, ‘this is the heart of the liminal fantasy, that moment where metaphor and magic become indistinguishable, where the reader is expected to suspend faith, not in reality but in metaphor, to allow metaphor to become concrete’ (Mendlesohn 195). The metaphor of the ‘fluid darkness’ (N 111), associated with Knightsbridge and with the moment of transgression, supports the sense of the liminal fantasy of *Neverwhere*. The categories of the Gothic horror, the feeling of the uncanny and fear of the unknown then correspond to the concept of liminality in the novel. The author’s main focus when evoking the sense of the Gothic horror is the emphasis on the sounds of the night in which ‘darkness is happening’, and the fear rooted in mankind since the prehistoric ages points out the presence of the uncanny. The bridge ‘takes its toll’ (N 117), like to the creatures that live in the labyrinth of the underground tunnels of London Below. In the ambiguity of meanings and the sense of double irony, Knightsbridge is also mentioned as an Underground station, where, according to the rules of the fantastic underworld, people may

slip through a grille out onto a pavement, as a part of the liminal phase of falling from the real space into the fantastic.

Conclusion

In his novel *Neverwhere*, which represents contemporary fantastic fiction, Neil Gaiman constructed the underworld of liminal fantasy through the ironic mode of expression of the main protagonist who initially does not believe in the magic world he had entered. The hero constantly doubts the particular events that occur in the world of London Below, and accepts the rules that connect London's history and its fantastic dimension first in the novel's conclusion. Based on the structure of the Gothic novel, *Neverwhere* relies on an ironic confrontation of the real and the imaginary, which speaks in favour of the exploration of the fantastic rather than dwelling in the boredom and dullness of the everyday London reality of the main protagonist. Through the motifs of pursuit, escape, danger, and violent crime, the elements of evil, physical strain and bloodshed produce the dramatic tension of the Gothic novel tradition. The author focuses on the uncanny feelings related to the atmosphere of fear evoked by darkness and mystery within the fantastic underworld whose secret passages of the Tube are projected as an ancient labyrinth. The spatial structure of the novel demonstrates the city's historical and mythical potential, which can hide the fantastic world beneath the surface, creating an ironic confrontation between the real and the imaginary world of the liminal fantasy.

BIBLIOGRAPHY

- AGUIRRE, M.: *The Closed Space. Horror Literature and Western Symbolism*. Manchester and New York, Manchester University Press, 1990.
- AGUIRRE, M.: *Geometries of Terror. Numinous Spaces in Gothic, Horror and Science Fiction*. Gothic Studies. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2008.
- AGUIRRE, M.: *The Lure of the Limen: An Introduction to the Concept, Uses and Problems of Liminality*. Madrid, Gateway Press, 2006.
- FOUCAULT, M.: "Of Other Spaces". *Diacritics* 16, 1986, pp.22-27.
- GAIMAN, N.: *Neverwhere* (author's preferred text). New York, William Morrow, HarperCollins, 2016.
- VAN GENNEP, A.: *The Rites of Passage*. Second Edition. Chicago, The University of Chicago Press, 2019.
- JACKSON, R.: *Fantasy: The Literature of Subversion*. London and New York, Routledge, 2008.
- MENDLESOHN, F.: *Rhetorics of Fantasy*. Middletown, Wesleyan University Press, 2008.
- TODOROV, T.: *The Fantastic. A Structural Approach to a Literary Genre*. Ithaca: Cornell University Press, 1975.
- TURNER, V.: *The Forest of Symbols. Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage*. Ithaca: Cornell University Press, 1967.

RESUMÉ

Článek je zaměřen na literárněvědný výzkum pojetí prostoru ve fantastickém žánru současné britské literatury s ohledem na vliv tradice gotického románu. Předmětem literárněvědné analýzy je současný román Neila Gaimana *Nikdykde*, který svou tematickou strukturou vychází z tradice gotického románu a využívá fantastických prvků hororového žánru. Teoretickým východiskem příspěvku je pojetí liminality v žánru fantastické literatury podle Farah Mendlesohnové, v jejíž klasifikaci je prostor románu *Nikdykde* chápán jako základní typ tzv. portal quest fantasy. V románu *Nikdykde* hraje významnou roli chápání liminálního prostoru, ironické pojetí postav, smysl pro grotesku a koexistence reálného časoprostoru Londýna se světem fantazie, ztvárněném v podzemní dimenzi pod Londýnem. Struktura románu tedy komplexně odpovídá typu liminální fantazie v rámci definice žánru.

PhDr. Alice Sukdolová, Ph.D. působí jako odborná asistentka na katedře anglistiky PF JU v Českých Budějovicích. Vystudovala anglistiku a bohemistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde v doktorském studiu angloamerické literatury obhájila doktorskou práci na téma *Koncepce prostoru viktoriánských románů*. V oblasti literárněvědného výzkumu se zabývá tematikou pojetí prostoru v současné literatuře a v žánru fantasy v literárněhistorickém kontextu gotického románu (*Private Prison Cells: The Dynamics and Variety of Ian McEwan's Space Concepts of the Postmodern Gothic, The Gothic, Romantic and Victorian Tradition with Respect to the Poetics of the Sublime: The Space of Transylvania and Victorian London in Bram Stoker's Dracula, The Fairy Tale Space of Neil Gaiman's Children's Fiction*).

Adresa pracoviště: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, Katedra anglistiky, Jeronýmova 10, 37115 České Budějovice
e-mail: sukdolova@jcu.cz

DENIAL AND DESIRE: THE TRAPS OF ROMANTIC NIHILISM IN MARY SHELLEY'S *FRANKENSTEIN*

KAMILA VRÁNKOVÁ
JIHOČESKÁ UNIVERZITA

Denial and Desire: The Traps of Romantic Nihilism in Mary Shelley's *Frankenstein*

Abstract: The paper attempts to analyse Mary Shelley's famous Gothic novel with respect to her portrayal of the Romantic / Byronic hero and the rejection of the higher authority in the isolated search for self-assertion. Drawing on Slocombe's concept of the Romantic / Nihilistic sublime, the analysis is devoted to the confrontation with the father principle in the variety of contexts, involving both denial / rejection and desire. Paradoxically, as the frame story suggests, it is in the willingness to submit to a higher authority (the Kantian faculty of reason) that the individual's freedom can be achieved. In this respect, Mary Shelley's "Modern Prometheus" points at the reversed side of G.G. Byron's and P.B. Shelley's titanic imagery, at the "absent centre of the self" (Weiskel), which becomes a psychological source of the daemonic (in other words, excess and the loss of identity, leading to self-destruction). Accordingly, Romantic nihilism is replaced by the Kantian moral concept of the sublime.

Key words: Mary Shelley, *Frankenstein*, the sublime, Romantic nihilism, titanic imagery

In her portrayal of *Frankenstein*, Mary Shelley becomes one of the first critics of the Romantic concept of personality as it is expressed in the poetry of Byron and Shelley. In particular, it is their emphasis on the unbounded individual freedom as a moral value that is echoed in *Frankenstein's* insensible quest for the fulfilment of his aim. As Martin Procházka suggests in his analysis of "dark and mysterious" Byronic heroes, their desires for a better life do not span but increase the "distance" between them and the reality they contemplate, separating them from all social relationships and pressures¹. Responding to the pitfalls of individualism, *Frankenstein's* character draws on a paradoxical tension described as "ethical nihilism:" a moral void at the heart of the individual's idea of ethics.² This tension permeates through the Romantic poetry, putting the individual morality against the social moral norms and anticipating Nietzsche's rejection of the social ethics. For the Romantic poets, the potential of a strong personality to improve the life of the society through the individual self-assertion is obstructed either by a higher authority (P.B. Shelley's *Prometheus Unbound*) or by the individual's disillusion with the social relationships. (Byron's *Manfred*).

---

¹ Procházka, M. *Transversals*.: Praha, *Litteraria Pragensia*, 2008, p. 55.

² Slocombe, W.: *Nihilism and the Sublime Postmodern*. London and New York, Routledge, 2006, p. 147).

As the reference to “Modern Prometheus” in the subtitle of Mary Shelley’s novel suggests, Frankenstein’s ambitious dream about bringing mankind out of the dark reality of death revives the ancient theme of the forbidden knowledge. At the same time, Frankenstein’s emphasis on the rational aspect of science reveals the averted side of the Promethean myth. Mary Shelley’s critical response points out the incongruity between Shelley’s idealized vision of the redeeming power of knowledge and the inability of particular Romantic poets to realize their ideas of goodness in their personal life.³ Accordingly, the story of Frankenstein’s creature echoes J.J. Rousseau’s failure to use his theory of education as a way to both individual and social improvement in his own family. In her description of Frankenstein’s real relationships (in particular, of his absence from the family and social life), Mary Shelley reveals the false nature of his ambition, which turns from self-sacrificing devotion to the future of mankind to a self-centred dream of fame. In this respect, it is not surprising that P.B. Shelley’s editorial comments on Mary Shelley’s novel aimed at the changes leading to the betterment of Frankenstein’s character.

It is the Romantic concept of personality that influences G.G. Byron’s and P.B. Shelley’s vision of scientific progress. During their discussions in the Villa Diodati near Lake Geneva in the summer of 1816 (together with Mary Shelley and John Polidori), they expressed their enthusiasm concerning the development of science and technology as a result of extraordinary abilities of particular individuals, their noble emotions and creative intelligence. Frankenstein’s story expresses Mary Shelley’s disagreement with her male companions: departing from the Romantic concepts of her time, Mary Shelley’s develops a different, sceptical picture of personality, concentrating on the individual’s destructive tendencies and on the misuse of knowledge.

According to Thomas Weiskel, the author of *The Romantic Sublime*, the crucial question of Romanticism concerns the irreconcilable division between subject and object, God and man, or Father and Son; in Jungian terminology, the transcendental Self and the ego (Weiskel, 1976: 164). The theme of Frankenstein’s experiment develops just this conflict: the Byronic hero, in his defiance, stands up against any higher authority to realize his individual will, which finally turns against him. In this respect, Mary Shelley’s novel represents a warning, which echoes the ambiguity of biblical prophecies: the individual’s pride destroys the harmony between man, God and nature, results in the inability of transcendence and leads to death / nothingness (Frankenstein). At the same time, the threat may turn to rescue if the individual realizes his mistake (Walton). Frankenstein isolates himself during his Faustian research, forgets all

---

³ Cf. Paul Johnson’s analysis of P. B. Shelley’s self-centredness in his study *Intellectuals* (New York, Harper Perennial, 2007).

his companions, ignores the world and loses the contact with the reality: "I seemed to have lost all soul or sensation but for this one pursuit."⁴

Identifying himself with the role of a creator, Frankenstein never accepts the role of the father, which is, in accordance with Weiskel's concept of Romanticism, an expression of the Romantic crisis of religious faith, as well as the evidence of the split of identity (Weiskel, 1976: 164). In the words of Weiskel, and in correspondence with the Romantic (or egotistical) sublime, Frankenstein's scientific exploration represents an unnatural extension of one's self,⁵ excluding everything else, when the excess of the signified (the scientist's mind) is displaced into the isolation of his creature and the emptiness of the space surrounding both of them (Weiskel, 1976: 99). Weiskel finds the psychoanalytical equivalent of the Romantic sublime in "primary narcissism" and in the fear of finitude, which is reflected in Frankenstein's motivation to struggle against the order of nature; the struggle that is later reflected in Melville's Ahab's obsession and hatred. As Sigmund Freud observes, the traditional ideas of excess, desire and a loss of self-identity appear in the disrupted links between the conscious and the unconscious, the alien nature of which may be projected onto the monstrous forms: Frankenstein, as well as other characters, perceive his creature (and its otherness) as a monster.

It can be said that Mary Shelley's Gothic story develops in the variations on the Oedipus-complex, drawing, in a way, on the author's own distorted family relationships (the death of her mother after giving birth to her, the death of her own child, her father's disagreement with her marriage). Frankenstein's violation of the traditional order corresponds with his negative confrontation with the father principle. Realizing his mother's complete dependence on his father, he constantly struggles with the father's dominance and influence. In his youth, he chooses Cornelius Agrippa as the main interest of his reading against his father's will, later he perceives his foreign studies as an involuntary exile and a duty his father imposed on him.

His suppressed resentment reaches its extreme level in his impious exploration of life and death, challenging the exclusive power of God over the life of human beings. At the core of Frankenstein's experiment there is an anger at the divine creative force that links life to death: the anger that echoes P.B. Shelley's turn to atheism as well as his and Byron's idea of science which could

---

⁴ Shelley, M. *Frankenstein*.

<http://www.gutenberg.org/files/84/84-h/84-h.htm>.

⁵ Cf. J.B. Twitchell's *Romantic Horizons* (Columbia: University of Missouri Press, 1983) and Martin Procházka's *Romantismus a osobnost* (Romanticism and Personality, Prague: Kruh moderních filologů, 1996). While Twitchell discusses the transcendental experience connected with the subject's desire to reunite with the lost object in overcoming the physical limits of imagination, Procházka points out the exclusion of the Romantic personality from the social, natural, as well as cosmic order.

allow man to replace God's superior position in the universe. At the same time, this separation of God and man, or self and ego, results in loneliness, growing anxiety⁶ and a hidden, unconscious desire for a higher, father-like authority, which is reflected, for example, in Frankenstein's relationship to one of his professors (M. Waldman).

Nevertheless, in the relationship with his own creation, who longs for father and family, Frankenstein forgets his identity together with his desire for the victory of life and fully yields to death. He becomes a monstrous father figure, echoing the source of evil in the first English Gothic novels, which is suggestively represented by Manfred from Walpole's *Castle of Otranto* (1764). Frankenstein abandons, despises, hates and persecutes his creature, without any effort to achieve knowledge concerning its nature and experience. In this example of the destructive, lethal power, an image of the Satan emerges, which is, in the words of Jungian psychology, a negative, conflicting representation of the Father / Son relationship (a revolt against the father's authority as a contrast to the life-giving relationship between God and Christ). It is in this excess of the individual will that "the absent centre of the self" is touched, which is a psychological source of the demoniac (Weiskel 1976: 187), and which results in the rejection and the denial of the individual responsibility, reflected in the repeated motif of escape from the moral involvement.

Escaping from the created thing at the moment of animation and ignoring its desire for knowledge and guidance, Frankenstein definitely loses the contact with his transcendental self. His furious reactions on every attempt by his creature to come near reflect his unconscious recognition of this mysterious tie and his inability to deal with it: "Abhorred monster! Fiend...! Devil [...] do you dare approach me? [...] Begone, vile insect!"⁷ At the same time, Frankenstein's creature's suffering grows with the anger at the absence (i.e. hostility) of the father /creator, depriving him of his dream of paradise. The creature's repeated references to Milton's *Paradise Lost* point out the growing distance between Frankenstein's original interpretation of his scientific experiment and its real nature and consequences.

Mary Shelley's novel offers a suggestive example of the paradox of science, in which the rational may inconspicuously turn to the irrational. The motif of Frankenstein's impulsive escape is repeated during the scene of the trial with innocent Justine, when it confirms his identity of the villain. In this respect, Frankenstein's aversion to his creature reflects his fatal unwillingness to admit

---

⁶ Edmund Burke associates this loneliness and anxiety with the experience of the sublime as a result of the individual's alienation from the surrounding world, which becomes a threat and a source of danger.

⁷ Shelley, M. *Frankenstein*.

<http://www.gutenberg.org/files/84/84-h/84-h.htm>.

the polarities of his own personality, which may also remind us of Karl Jasper's view of "the battle of man and demons." Analysing the tragic-hero figures, Jaspers observes that evil powers escape man if he is able to grasp them or just understand them. Otherwise, unknowingly and unconsciously, "he falls prey to the very powers that he wanted to escape" (Jaspers, 1953).

This psychoanalytical discourse is closely connected with Immanuel Kant's interest in the transcendence of desire, i.e., in overcoming nature by imagination. The freedom of the individual, paradoxically, depends on his willingness to submit to a higher authority (the faculty of reason), and, accordingly, individual desires should submit to the categorical imperative, which points out the mutual bonds of people. Mary Shelley connects this idea with the story of Walton, who fulfils the ethical demand of the transcendental self (reason, God) by his decision to give up his individual concerns, conforming to the reality of his and other people's situation. What seems a failure is, in fact, a passage to the fulfilment of his true desire: the renewal of life.

To sum up, Mary Shelley's story involves several kinds of rebellion. On the one hand, Frankenstein embodies the Romantic, Prometheus-like revolt against all kinds of limitations in asserting the individual will, progress and freedom. This emphasis on the individual experience, its power and potential, is linked to the optimistic view of knowledge and science as a way to the liberation of mankind from both natural and divine restrictions. Nevertheless, as a Faustian type of character, Frankenstein in his obsession with limitless possibilities loses his freedom and increases his dependence on his own idea of success.

Therefore, on the other hand, the story of Frankenstein represents Mary Shelley's urgent warning against this self-centred attitude, in other words, her revolt against the Romantic revolt, which, in its denial of the need of God as a divine authority, considers humanity a new ruler of nature. In this respect, Mary Shelley's novel anticipates the dangerous temptation of the nihilistic concept of a strong and superior individual in the centre of the universe; the concept which, according to Slocombe, directly develops the Romantic (especially Byronic and Shelleyan) idea of personality and leads to the "rejection of (religious or secular) authoritarian control", i.e., to the "absence of morals,"⁸ accompanied by isolation, alienation and emptiness.⁹ In contrast to this emptiness, there is Walton's courage to revolt against himself for the sake of the others, in particular, against his unreal idea of his own abilities.

Accordingly, Mary Shelley provides a crucial inspiration for the development of the sceptical line of science fiction as a genre dealing with the

---

⁸ Slocombe, W.: *Nihilism and the Sublime Postmodern*. London and New York, Routledge, 2006, pp. 48, 147.

⁹ Burke, E.: *A Philosophical Enquiry*. Ed. Adam Phillips. Oxford, O.U.P., 1998, p. 62.

misuse of reason, of individual power and knowledge. In the course of the 20th and 21st-century events, enthusiasm for the wonderful possibilities offered by scientific knowledge and new technologies has transformed into fear of technology without ethical and social claims. Mary Shelley's expresses this anxiety in her prophetic vision, which shows the scientific pursuit through the Gothic-horror imagery and in its sinister aspects that can both control and threaten us.

Last but not least, Mary Shelley's novel reflects her rejection of idealization, concerning private, social, as well as professional life. As mentioned above, in Romantic poetry this tendency is reflected in the exaggeration of the role of the individual, his ideas as well as emotions. Revealing the other, hidden side of the idea of greatness in the vulnerable but also angry and destructive "monster," Mary Shelley introduces also the theme of suppressed passions, hypocrisy and pretention.

For example, Frankenstein's insistence and repeated emphasis on the idyllic family life is closely connected with his effort to fulfil the expectations of the others, while the real relationships are complicated and difficult ("I am by birth a Genevese, and my family is one of the most distinguished of that republic").¹⁰ The conflict between the authentic feelings and the imposed duty to subdue them to the generally accepted form of language or behaviour results in uncontrolled violence, which is less connected with Frankenstein's "monster" himself than with the number of "kind" and "friendly" people (including Frankenstein) who attack him with hatred. Mary Shelley's suggestive warning against the false morality is later developed in the sharp social criticism of Victorian novels and remains a lasting inspiration transcending time and space of particular literary periods.

BIBLIOGRAPHY

- Botting, F.: *Gothic*. London and New York, Routledge, 2004.
Botting, F.: *Gothic Romanced. Consumption, Gender and Technology in Contemporary Fictions*. London and New York, Routledge, 2008.
Botting, F.: *Making Monstrous: Frankenstein, Criticism, Theory*. Manchester and New York, Manchester University Press, 1991.
Burke, E.: *A Philosophical Enquiry*. Ed. Adam Phillips. Oxford, O.U.P., 1998.
Jaspers, K.: *Tragedy Is Not Enough*. Trans. H.A.T. Reiche. London, 1953.

---

¹⁰ Shelley, M. *Frankenstein*.
<https://www.gutenberg.org/files/84/84-h/84-h.htm>.

- Johnson, P.: *Intellectuals*. New York, Harper Perennial, 2007.
- Kant, I.: *Critique of Judgment*. Trans. J.C. Meredith. Ed. Nicholas Walker. Oxford, O.U.P., 2008.
- Procházka, M.: *Romantismus a osobnost* (Romanticism and Personality). Prague, Kruh moderních filologů, 1996.
- Procházka, M.: *Transversals*. Praha, *Litteraria Pragensia*, 2008.
- Shelley, M.: *Frankenstein; or, the Modern Prometheus*.
<https://www.gutenberg.org/files/84/84-h/84-h.htm>.
- Slocombe, W.: *Nihilism and the Sublime Postmodern*. London and New York, Routledge, 2006.
- Tropp, M.: *Mary Shelley's Monster*. New York, Houghton Mifflin Company Boston, 1977.
- Twitchell, J.B.: *Romantic Horizons*. Columbia, University of Missouri Press, 1983.
- Weiskel, T.: *The Romantic Sublime*. London, The Johns Hopkins University Press, 1976.

RESUMÉ

Článek „Odmítání a touha: nástrahy romantického nihilismu v románu *Frankenstein* Mary Shelleyové“ se zabývá příběhem Frankensteinova jako vyjádřením kritického postoje spisovatelky vůči sebestřednému konceptu byronského romantického hrdiny. Analýza vychází zejména ze studie *Nihilismus a postmoderní vznešeno* W. Slocomba, poukazující na souvislost mezi romantickou koncepcí osobnosti a postmoderně nihilistickým odmítáním univerzálně pojatých morálních hodnot.

PhDr. Kamila Vránková, Ph.D.

Kamila Vránková vyučuje anglickou, americkou a dětskou literaturu na Pedagogické fakultě Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích. Zabývá se zejména angloamerickou gotickou, romantickou a fantastickou literaturou ve vztahu k estetické kategorii vznešeno. Je autorkou monografie *Metamorphoses of the Sublime. From Ballads and Gothic Novels to Contemporary Children's Literature* (2019) a vědeckých článků, zaměřených na zkoumání dětské literatury v širším literárně historickém a teoretickém kontextu (například „The Ethical Aspects of the Sublime in Modern English Fantasy (Rowling, Pullman, Higgins“ a „Gothic Elements in J. K. Rowling's *Harry Potter*: Through Uncanny Experience to the Problem of Identity“).

PF JU (KAJ), Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice
E-mail: vrankova@jcu.cz

DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO KORPUSU V ČESKÉM JAZYCE

MILENA NOSKOVÁ

JIHOČESKÁ UNIVERZITA, PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Didactic use of the Czech National Corpus in the Czech language

Abstract: The study focuses on the use of a corpus database in the teaching of Czech language in the lower grades of a multi-year grammar school. In addition to a basic overview of the Czech National Corpus and the educational field of Czech Language and Literature according to the Framework Educational Programme for Primary Education, the aim and purpose of the research was to verify on a certain number of probands whether it is possible to use the Czech National Corpus in Czech language classes as a suitable didactic tool. The functionality was verified by means of a worksheet that pupils filled in during Czech language lessons, a worksheet focused on lexicology, namely on its component - phraseology. It also summarises the results of the pupils' work. It turned out that the use of the Czech National Corpus in Czech language classes is appropriate and beneficial, the teacher can also use this way to diversify the teaching and use the corpus to practice various linguistic issues with the pupils.

Key words: Czech National Corpus, lexicology, phraseology, worksheet

Didaktické využití Českého národního korpusu v českém jazyce

Abstrakt: Studie se zaměřuje na využití korpusové databáze ve výuce českého jazyka v nižších ročnících víceletého gymnázia. Vedle základního přehledu o Českém národním korpusu a vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání cílem a smyslem výzkumu bylo ověření na určitém počtu probandů, zda je možné využít Český národní korpus v hodinách českého jazyka coby vhodné didaktické pomůcky. Funkčnost byla ověřována pomocí pracovního listu, jenž žáci vyplňovali v hodině českého jazyka, pracovního listu zaměřeného na lexikologii, a to na její součást - frazeologii. Dále shrnuje výsledky žákovských prací. Ukázalo se, že využití Českého národního korpusu v hodinách českého jazyka je vhodné a přínosné, učitel může rovněž tímto způsobem zpestřit výuku a pomocí korpusu s žáky procvičovat různou jazykovou problematiku.

Klíčová slova: Český národní korpus, lexikologie, frazeologie, pracovní list

Pro naši studii jsme si vybrali téma didakticky zaměřené, a to v souvislosti s využitím Českého národního korpusu. Z etymologického hlediska *korpus* pochází z latinského slova *corpus*, -oris = 1. celek, soupis, sbírka; 2. podstatná část (např. vlastní těleso hudebního nástroje); 3. výtv. v plastice tělo ukřižovaného Krista bez kříže. Představuje rozsáhlý soubor elektronicky uložených jazykových textů nebo jejich částí určený k vědeckému výzkumu jazyka či soupis památek určitého druhu umění (výtv.) (Kraus, 2009, s. 446). V lingvistice obecně je korpus považován za soubor dokladů autentického užití

přirozeného jazyka. Jak bylo výše řečeno, jedná se o materiálovou základnu, jež slouží k lingvistické analýze a k popisu, a to jak jazyka psaného, tak mluveného (Šulc, 1999, s. 9-10).

V Novém encyklopedickém slovníku češtiny (2016, s. 236) autor pasáže V. Cvrček uvádí, že projekt byl založen v roce 1994 F. Čermákem a institucionálně zaštitěn Ústavem Českého národního korpusu při FF UK. Od svého počátku si kladl za cíl být centrem korpusového výzkumu v České republice a poskytovatelem korpusů pro všechny druhy výzkumu, a to nejen lingvistického. V roce 2012 zahrnoval následující složky: (i) synchronní psané korpusy, řada *SYN* (v celkovém objemu 1,3 miliardy slov), (ii) synchronní mluvené korpusy, konkrétně *PMK* (*Pražský mluvený korpus*, 0,67 mil. slov) a *BMK* (*Brněnský mluvený korpus*, 0,5 mil. slov) a zvláště řada *Oral* (v celkovém rozsahu 2 mil. slov), (iii) diachronní korpus *DIAKORP*, pokrývající období od 13. stol. do roku 1945 (v celkovém rozsahu přes 2 mil. slov) a (iv) paralelní korpus *InterCorp*, zahrnující texty v češtině a jejich překlady do jednoho nebo více z celkem 27 jazyků (v celkovém objemu 92 mil. slov). Přístup ke všem korpusům prostřednictvím webového rozhraní je bezplatný, z licenčních důvodů je nutná registrace. Projekt Českého národního korpusu se kromě budování korpusů, a tedy mapování jazykového stavu a vývoje češtiny, věnuje i zpřístupňování dat pro výzkumné účely zejména v oblasti automatického zpracování přirozeného jazyka (NLP), vývoji nových nástrojů pro vytěžování korpusů a rozvoji metodologie korpusové lingvistiky i její popularizaci.

Dle Františka Čermáka (Čermák, 2000, s. 8) korpusová lingvistika představuje jednu z poměrně mladých odvětví lingvistiky, jehož rozvoj je velmi úzce spjat s příchodem a rozvojem informačních technologií. Jedná se o obor či úsek lingvistiky, jenž se zabývá zkoumáním jazyka za pomoci elektronických jazykových korpusů, věnuje se jejich výstavbě, zpracování a v neposlední řadě i metodologii. „*Jako obor se začala výrazněji vyhraňovat a rozvíjet teprve v posledních dvou desetiletích 20. století, a to v souvislosti s rychlým rozvojem výpočetní techniky, který umožnil vznik rozsáhlých souborů jazykových dat v elektronické podobě a nevyhnutelně vedl k interdisciplinární spolupráci lingvistů s dalšími obory, především matematikou a informatikou.*“ (Kučera, 2000, s. 4).

Jak dále uvádějí výše zmiňovaní autoři, Český národní korpus reprezentuje či znamená kontinuální projekt, který se skládá z dalších dílčích korpusů. Jeho hlavním cílem je zmapovat a sledovat různé podoby českého jazyka, aby uživatelé národního jazyka měli zpřístupněn tento bohatý zdroj jazykových dat i příslušné nástroje potřebné k jejich využívání. „*ČNK je cílevědomě budován tak, aby nabízel co největší možnosti a zároveň byl s to uspokojit co nejširší potřeby badatelů i pedagogů, odborníků i studentů, lingvistů i nelingvistů.*“ (Kučera, 2000, s. 10).

Jazykový korpus představuje rozsáhlý soubor psaných nebo mluvených autentických textů, jenž je převeden do elektronické podoby v jednotném formátu, aby bylo možné v něm hledat různé jazykové jevy a dále s nimi pracovat dle výzkumného účelu (Kučera, 2000, s. 10). Pomocí korpusové databáze lze například testovat hypotézy v teoretické lingvistice, hledat jakékoliv slovo, jež korpus nabídne v častých i méně častých kontextech (Čermák, 2000, s. 38-39). V souvislosti s rozvojem informační technologie se počítače stávají nedílnou součástí výuky, a to nejen v technicky zaměřených předmětech, ale i v předmětech humanitních, z čehož vyplývá i využití korpusové lingvistiky.

Zaměříme-li se konkrétně na český jazyk, dovednosti získané ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura jsou potřebné nejen pro kvalitní jazykové vzdělání, ale jsou důležité i pro úspěšné osvojování poznatku v dalších oblastech vzdělávání. Užívání češtiny jako mateřského jazyka v jeho mluvené i písemné podobě umožňuje žákům poznat a pochopit společensko-kulturní vývoj lidské společnosti. Při realizaci tohoto vzdělávacího oboru se vytvářejí předpoklady k efektivní mezilidské komunikaci tím, že se žáci učí interpretovat své reakce a pocity tak, aby dovedli pochopit svoji roli v různých komunikačních situacích a aby se uměli orientovat při vnímání okolního světa i sebe sama (MŠMT, RVP ZV, 2021).

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání je uvedeno, že v *Jazykové výchově žáci získávají vědomosti a dovednosti potřebné k osvojování spisovné podoby českého jazyka. Učí se poznávat a rozlišovat jeho další formy. Jazyková výchova vede žáky k přesnému a logickému myšlení, které je základním předpokladem jasného, přehledného a srozumitelného vyjadřování. Při rozvoji potřebných znalostí a dovedností se uplatňují a prohlubují i jejich obecné intelektové dovednosti, např. dovednosti porovnávat různé jevy, jejich shody a odlišnosti, třídit je podle určitých hledisek a dospívat k zobecnění. Český jazyk se tak od počátku vzdělávání stává nejen nástrojem získávání většiny informací, ale i předmětem poznávání* (MŠMT, RVP ZV, 2021).

Kostečka (1993, s. 11-12) ve své publikaci uvádí, že mezi obecné cíle výuky patří cíl informativní, formativní a instrumentální. Prostřednictvím informativního cíle se snažíme předat žákovi určité množství faktografických informací pro poznání oboru a jeho další aplikaci. Především jde o žákovy znalosti. Formativní cíl slouží k rozvoji žákových postojů a návyků, např. se jedná o rozvoj pečlivosti ve studiu, pracovitosti, aktivity a samostatného úsudku. Instrumentální cíl se zaměřuje na rozvoj v oblasti aplikačních dovedností a schopností. Automatizace dovedností se později stává návykem. Při kladení didaktických cílů uvažujeme nad vhodnými metodami, promýšlíme strukturu vyučovací hodiny a působíme svou osobností pedagoga.

Jak již bylo výše řečeno, Český národní korpus lze velmi dobře využít i v hodinách českého jazyka na základních i středních školách například při procvičování pravopisu, rozšiřování slovní zásoby, studiu frazeologie apod. Úvodem a před plněním zadaného úkolu vyučující žáky seznámí s korpusovou lingvistikou a předmětem jejího zkoumání a rovněž je nutné dětem představit zásady a postupy při práci s jazykovým korpusem a z toho vyplývající možnosti řešení úkolů. Žáci by se také měli seznámit s tím, k čemu korpus slouží a jaký je jeho primární cíl, čímž je poznání a srovnání současného jazykového úzu. I vzhledem k využití techniky ve vyučování a ozvláštňení výuky není či nemusí být cílem procvičení všech gramatických, lexikálních, pravopisných, ... jevů, pedagog se může zaměřit pouze na problematické jevy, na jevy, jež dělají žákům potíže či jen procvičit konkrétní gramatickou problematiku.

Na webové stránce Českého národního korpusu (www.korpus.cz) najdeme odkaz určený pro školy, kde se nachází repositář cvičení pro výuku jazyků. Tento repositář slouží pro učitele na základních i středních školách, kteří chtějí mít své jazykové hodiny zajímavější a pestřejší. Cvičení jsou založena na aktuálním jazykovém úzu a učitelé v nich mohou nacházet nejmodernější poznatky o jazyce (Cvrček a kol., 2017).

Na této stránce se pedagog může seznámit s výhodami korpusových cvičení, které jsou následující: a) vycházejí ze skutečného jazykového úzu (oproti učebnicovým cvičením, která často obsahují vymyšlené modelové věty); b) jsou pro žáky i studenty atraktivní (vzhledem k využití počítače a online aplikací, které využívají i názornou grafiku, např. SyD); c) umožňují přemýšlet o jazyce a jeho zákonitostech jinak (třeba díky srovnání rozdílností mluveného a psaného jazyka nebo s ohledem na typická slovní spojení, tzv. kolokace); d) jsou v souladu s nejnovějšími trendy ve výuce, tzv. DDL (data-driven learning); e) využívají mnoho typů textu, od dětské literatury přes publicistiku až po odbornou literaturu; f) zahrnují i příklady ze spontánní mluvy v různých regionech na základě prepisů autentických rozhovorů nahraných po celé zemi (Cvrček a kol., 2017).

V manuálu pro školy autoři zároveň uvádějí i typy cvičení: *pozorování*: cvičení zaměřené na rozpoznání významu a užití slova či více slov v kontextu na základě vybraného souboru vět z jazykového korpusu; *porovnávání*: cvičení zaměřené na srovnání významu a užití dvou a více slov (např. synonym), případně více významů jednoho slova (na základě paralelních korpusů); *doplňování*: cvičení zaměřené na správné určení vhodného chybějícího slova nebo slov na základě kontextu; *spojování*: cvičení zaměřené na vyhodnocení kontextu, v němž se slovo používá, na základě spojování levého a pravého okolí slova; *mix*: cvičení kombinující více typů; *psaní*: cvičení zaměřené na písemný projev; *mluvení*: cvičení zaměřené na ústní projev; *zařazování*: cvičení zaměřené na volbu adekvátního užití slova či slovního spojení v kontextu, typu jazyka či určitém textovém typu; *hledání*: cvičení využívající přímo online jazykový korpus s cílem najít v textech zvolené slovo či slovní spojení a zjistit tak co nejvíce informací o jeho použití.

Korpusy lze ve výuce využívat více způsoby, a to buď přímo s využitím počítače, žáci tedy pracují online na počítači/tabletu/mobilu, nebo projektoru – v tomto případě má počítač s projektorem k dispozici pouze učitel. Další možností jsou předem vytvořená a připravená korpusová cvičení na vybranou jazykovou problematiku (lze je stáhnout, vytisknout a rozdat jako klasická cvičení na papíře). Repositář zahrnuje všechny zmíněné typy cvičení. Cvičení lze také stáhnout a vytisknout žákům na papír, žáci poté pracují s pracovním listem (Cvrček a kol., 2017).

Z hlediska slovní zásoby je důležité, i vzhledem ke kompetencím, aby učitel u žáků rozšiřoval aktivní i pasivní slovní zásobu. Lexikon daného jazyka se neustále proměňuje v souvislosti se změnami ve společnosti. Na jedné straně slova zanikají, na straně druhé vznikají nové lexémy. Významnou část slovní zásoby představují frazémy a v hodinách českého jazyka lze frazémy například interpretovat, zkoumat stupeň frazeologie některých slovních spojení atd. Začleněním frazeologie do výuky jazyka zároveň posilujeme výchovný aspekt, neboť frazeologie obsahuje řadu životních moudrostí (Čechová, Styblík, 1998, s. 94-99).

Kopřivová (Cvrček a kol., 2010, s. 75) definuje frazém jako ustálenou anomální kombinaci dvou či více prvků, tzn. morfémů, slov, kolokací), z nichž jeden bývá členem omezeného a uzavřeného kolokačního paradigmatu.

V následující části studie se budeme zabývat využitím Českého národního korpusu ve výuce českého jazyka.¹ Cílem a smyslem výzkumu bylo ověření, zda je možné využít Český národní korpus v hodinách českého jazyka coby vhodné didaktické pomůcky.

Funkčnost byla ověřována pomocí pracovního listu, jenž žáci vyplňovali v hodině českého jazyka, a empirická část popisuje vytvoření pracovního listu zaměřeného na lexikologii, a to na její součást - frazeologii. Dále shrnuje výsledky žákovských prací. Při tvorbě pracovního listu byla použita data z psaného korpusového manažeru KonText a WaG, položen základní a pokročilý dotaz, tzv. CQL. Získaná data diplomantka analyzovala z psaných korpusů syn2015, verze syn v8, online_now a syn2020, která poté třídila a vybírala vhodná slova do pracovního listu vzhledem k přiměřenosti věku a intelektu žáků.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 59 žáků, resp. 28 žáků ze sekundy a 31 žáků z tercie z víceletého gymnázia. Při realizaci výzkumu byli žáci seznámeni s tématem, s pracovním listem, který obsahoval cvičení zaměřená na frazeologii. Důležité bylo společné přečtení zadání jednotlivých cvičení, aby měli žáci

---

¹ Poznámka: V této části textu vycházíme z diplomové práce Ž. Zemanové (2021), kterou diplomantka psala na Katedře slovanských jazyků a literatur PF JU Č. Budějovice pod vedením autorky této studie.

eventuálně možnost se zeptat, pokud by něčemu nerozuměli. Poté již pracovali individuálně.

Žáci měli za úkol vysvětlit a přesně a srozumitelně formulovat význam vybraných slovesných i neslovesných frazémů: *Tichá voda břehy mele. Boží mlýny melou pomalu, ale jistě. Ranní ptáče dál doskáče. Na hrubý pytel hrubá záplata. Jiný kraj jiný mrav.* Úkolem následného cvičení bylo napsat druhou část přirovnání: *Chytrý jako...; Mlsný jako...; Ostrý jako....* V posledním cvičení měli žáci doplnit číslovku do následujících vybraných frazémů: *Když se dva perou, třetí se směje. Devatero řemesel desátá bída.*²

A) Význam frazémů

Korpusový manažer: KonText, syn v8

Zadání dotazu: CQL [tag="AA.*" & col_type="M.*"] [tag="NN.*" & col_type="M.*"]

Tag: přídavné jméno, obyčejné a podstatné jméno, obyčejné

Výchozí atribut: col_lemma

Col_type: M: přísloví, okřídlená rčení, citace apod.

Počet výskytů: 29 130; i.p.m. 5,4

Nastavená minimální frekvence: 100

Zadání cvičení: Vysvětlí význam přísloví a pořekadla.

Výběr: *Tichá voda břehy mele. Boží mlýny melou pomalu, ale jistě. Ranní ptáče dál doskáče. Na hrubý pytel hrubá záplata. Jiný kraj jiný mrav.*

Pořadí	Filtr	Word	Frekvence
1	p/n	jiný mrav	1388
2	p/n	zlaté dno	1307
3	p/n	jiný kraj	1220
4	p/n	stejně řeky	1127

² Tvorba pracovního listu: do dotazovacího řádku zadán základní dotaz na konkrétní hledané slovo či pokročilejší dotaz, tzv. CQL, a to pomocí značek – poziční atributy: col_lemma (collocation lemma): lemma víceslovné jednotky v podobě slovníkového hesla v základním tvaru (nominativ singuláru, infinitiv apod.); col_type (collocation type): dvoupísmenná značka, jejíž první písmeno určuje druh víceslovné jednotky a druhé slouží k rozlišení hlavního (H) a závislého (Z) slova v ní; M: přísloví, okřídlená rčení, citace apod.; tag: gramatická informace automaticky přiřazená ke každému tvaru/wordu; regulární výrazy: ampersand (&): a zároveň (and), platí všechny podmínky zároveň; hvězdička (*): představuje libovolný počet (0 a více) opakování předchozího znaku nebo celku; seznam ([ ]): představuje alternativu. Nabízí možnost vybrat jeden libovolný znak z těch, které jsou uvedeny v seznamu uvnitř hranatých závorek; tečka (.): představuje jeden libovolný znak; specifická značení v korpusu: filter: filtrování výsledku; . i.p.m.: relativní frekvence; p/n: pozitivní/ negativní filtr; lemma: základní (slovníkový) tvar automaticky přiřazený ke každému tvaru/wordu; word: konkrétní slovní tvar. Korpusový manažer KonText a WaG.

5	p/n	zdravý duch	969
6	p/n	stará láska	964
7	p/n	marná láska	964
8	p/n	zdravém těle	957
9	p/n	nový rok	952
10	p/n	celý rok	847
16	p/n	boží mlýny	577
21	p/n	hrubý pytel	442
37	p/n	tichá voda	239
48	p/n	ranní ptáče	145

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A.: Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019 [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. [cit. 2021-06-01]. Dostupný z WWW: <https://www.korpus.cz>

Dle názoru žáků se jednalo o relativně náročné cvičení především z důvodu přesné a srozumitelné formulace významu daných frazémů, byť jim v komunikaci rozumějí. *Tichá voda břehy mele* žáci vystihli formulací, že nevýrazní lidé mohou něčím překvapit, něco v životě dokázat. Chybné nebo nepřesné interpretace byly např.: *Nevšimne si něčeho, co se stalo.* „*Neviditelné*“ *věci toho spoustu dělají. Nejhlásitější není nejlepší.*

Boží mlýny melou pomalu, ale jistě vyjádřili respondenti větou: *Na každého jednou dojde. Spravedlnost každého dostihne. Pokud někdo udělá něco špatného, trest ho dřív nebo později nemine.*

S tímto frazémem se pojilo spíše více špatných odpovědí, např.: *Když děláme něco pomalu, tak se nám to povede. Měli bychom jít na jistotu. Není třeba rychlosti, ale kvality. Není třeba spěchat. Nedělat věci rychle a zbrkle.*

Ranní ptáče dál doskáče žáci charakterizovali, že když člověk brzy vstane, víc toho přes den stihne udělat. Odpovědi se týkaly množství práce, kterou je člověk schopný za den vykonat.

Na hrubý pytel hrubá záplata vysvětlili respondenti takto: *Ke každému se chovat tak, jak si zaslouží. Jak on tobě, tak ty jemu. Když se někdo chová zle, budou se tak k němu chovat i ostatní.* Objevily se i chybné odpovědi, např.: *Když praskne pytel, musí se zalepit.*

Jiný kraj jiný mrav, tento frazém žáci vysvětlovali, že jsou v různých zemích nebo krajích různé zvyklosti a tradice. Pochopili, že se jedná o odlišnosti v jednotlivých zemích.

B) Přirovnání

Korpusový manažer: KonText, syn v8

Zadání dotazu: základní dotaz

Výchozí atribut: lemma

Zadání cvičení: Napiš druhou část přirovnání.

Chytrý jako

Počet výskytů: 719; i.p.m. 0,13

Pořadí	Filtr	Lemma	Frekvence
1	p/n	opice	72
2	p/n	liška	56
3	p/n	rádio	38
4	p/n	já	22
9	p/n	četník	8
13	p/n	Einstein	7
16	p/n	čert	5
17	p/n	Edison	5

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A.: Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019 [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. [cit. 2021-06-01]. Dostupný z WWW: <https://www.korpus.cz>

Mlsný jako

Počet výskytů: 36; i.p.m. 0,01

Pořadí	Filtr	Lemma	Frekvence
1	p/n	koza	13
2	p/n	kočka	3
3	p/n	kocour	3

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A.: Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019 [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. [cit. 2021-06-0]. Dostupný z WWW: <https://www.korpus.cz>

Ostrý jako

Počet výskytů: 2 093; i.p.m. 0,39

Pořadí	Filtr	Lemma	Frekvence
1	p/n	břitva	950
2	p/n	žiletka	124
3	p/n	nůž	119
4	p/n	jehla	57
6	p/n	meč	42

7	p/n	dýka	33
10	p/n	břit	19

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A.: Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019 [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. [cit. 2021-06-01]. Dostupný z WWW: <https://www.korpus.cz>

V tomto cvičení bylo úkolem žáků doplnit druhou část přirovnání. Nejčastěji žáci doplnili zvíře, věc, jídlo nebo osobu. Kolokační seznam korpusu syn v8 vyhodnotil nejčastější výskyt vybraných přirovnání, kde se nachází *chytrý jako* opice s frekvencí 72, u žáků toto spojení nebylo zaznamenáno. V žákovských pracích bylo nejvíce zastoupeno *chytrý jako* liška, které je v korpusu umístěno na 2. místě. U přirovnání *mlsný jako* se výsledky žáků a korpusu shodovaly. V dalším přirovnání *ostrý jako* se vyskytovalo několik variant, které vyhledal i korpus ve své databázi s různou frekvencí. Uvádíme odpovědi respondentů:

- Chytrý jako: *liška, Elon Musk, učebnice, rádio, sova, Einstein*
- Mlsný jako: *kozel, koza, medvěd, kočka, vlk*
- Ostrý jako: *břítva, nůž, šíp, pila, meč, rys, chilli, zub, ježek, žiletka, dýka, žihadlo*

Chybné odpovědi, např. *chytrý jako sova, chytrý jako učebnice, ostrý jako zub*.

C) Doplnění číslovky do frazému

Korpusový manažer: KonText, syn v8

Zadání dotazu: CQL, [tag="Cr.*" & col_type="M.*"]

Tag: číslovka, řadová

Výchozí atribut: col_lemma

Col_type: M: přísloví, okřídlená rčení, citace apod.

Počet výskytů: 2 612; i.p.m. 0,48

Výběr: Když se dva perou, třetí se směje. Devatero řemesel desátá bída.

Pořadí	Filtr	Lemma	Frekvence
1	p/n	první	1484
2	p/n	třetí	605
3	p/n	druhý	477
4	p/n	desátý	40
5	p/n	čtvrtý	3
6	p/n	pátý	3

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A.:

Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019 [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. [cit. 2021-06-01]. Dostupný z WWW: <https://www.korpus.cz>

Smyslem cvičení bylo doplnit číslovku do přísloví. U prvního přísloví žáci shodně a správně vyplnili číslovku *třetí*. V druhém přísloví se objevily různé číslovky nebo nebylo vyplněno. Respondenti uváděli číslovku jedna nebo zájmeno žádná. Frekvence tohoto přísloví v korpusu syn v8 je nízká, není tedy příliš frazém užíván a v rámci reflexe někteří žáci sdělili, že se s ním setkali poprvé.

Na základě výsledků, jichž probandi dosáhli, se ukázalo, že žáci disponují velmi solidní slovní zásobou, i v porovnání s korpusovou databází, i když některá cvičení nebyla zcela správně vyplněna. Výsledky výzkumu lze považovat za zdařilé. Podobně je možné hodnotit i jejich znalost frazémů. Ukázalo se, že využití Českého národního korpusu v hodinách českého jazyka je vhodné a přínosné, učitel může rovněž tímto způsobem zpestřit výuku a pomocí korpusu s žáky procvičovat různou jazykovou problematiku.

BIBLIOGRAFIE

CVRČEK, V.: ČESKÝ NÁRODNÍ KORPUS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2017.

CVRČEK, V. a kol.: *Mluvnice současné češtiny*. Praha, Karolinum, 2010.

CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): *manualy:proskoly [online]*. *Příručka ČNK*, 2017. [cit. 2021-01-23]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id>manualy:proskoly&rev=1487855476>

CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): *manualy:proskoly [online]*. *Příručka ČNK*, 2017. [cit. 2021-01-23]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id>manualy:proskoly&rev=1487855476>

CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): *manualy:proskoly [online]*. *Příručka ČNK*, 2017. [cit. 2021-01-23]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id>manualy:proskoly&rev=1487855476>

CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): kurz: pokrocile_dotazy [online]. *Příručka ČNK*, 2018, [cit. 2021-05-31]. Dostupné na: http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=kurz:pokrocile_dotazy&rev=1535546576

CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): cnk: syn2015 [online]. *Příručka ČNK*, 2016 [cit. 2021-05-31]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=cnk:syn2015&rev=1476702845>

CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): seznamy:frazemy [online]. *Příručka ČNK*, 2018 [cit. 2021-05-31]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=seznamy:frazemy&rev=1534164400>

CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): kurz:zobrazeni_dotazu [online].
Příručka ČNK, 2018 [cit. 2021-05-31]. Dostupné na:
http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=kurz:zobrazeni_dotazu&rev=1534344877
 CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): pojmy:dotazovaci_jazyk [online].
Příručka ČNK, 2016 [cit. 2021-05-31]. Dostupné na:
http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:dotazovaci_jazyk&rev=1458408131
 CVRČEK, V. - RICHTEROVÁ, O. (eds): cnk:online [online]. *Příručka ČNK*,
 2021 [cit. 2021-05-31]. Dostupné na: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?>
 ČECHOVÁ, M. – STYBLÍK, V.: *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha, SPN, 1998.
 ČERMÁK, F. a kol.: *Studie z korpusové lingvistiky*. Praha, Karolinum, 2000.
 ČERMÁK, F. – HRONEK, J. (eds.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha, Academia, 1983.
 ČERMÁK, F.: *Korpus a korpusová lingvistika*. Praha, Karolinum, 2017.
<https://archiv-nuv.npi.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani.html>
 KOSTEČKA, J.: *Do světa češtiny jinak: (didaktika českého jazyka a slohu pro vyučovací praxi)*. Jinočany, H & H, 1993.
 KRAUS, J. a kol.: *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha, Academia, 2009.
 KUČERA, K. a kol.: *Český národní korpus: úvod a příručka uživatele*. Praha, Filozofická fakulta UK, 2000.
 MŠMT: RVP ZV. [online]. [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <https://archiv-nuv.npi.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani.html>
 ŠULC, M.: *Korpusová lingvistika: první vstup*. Praha, Karolinum, 1999.
 ZEMANOVÁ, Ž.: *Využití Českého národního korpusu ve výuce českého jazyka*. Diplomová práce. PF JU Č. Budějovice, 2021.

PhDr. Milena Nosková, Ph.D. pracuje na Katedře slovanských jazyků a literatur, oddělení českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde vede semináře a přednášky z lexikologie, obecné jazykovědy a průběžné praxe.

Nosková, M.: *Produkce řeči u zdravého dítěte a u dítěte nelingválně neslyšícího po kochleární implantaci*. Č. Budějovice, 2013

Nosková, M.: *Současné české lexikum*. In *Bohemistika v edukačním procesu*. Č. Budějovice, 2012

Nosková, M.: *Tendence související s obohacováním současného českého lexika*. In *Od teorie jazyka k praxi komunikace*. Č. Budějovice, 2011.

Adresa pracoviště: Katedra slovanských jazyků a literatur PF JU, Jeronýmova 10, 370 01 České Budějovice

E-mail: noskova@pf.jcu.cz

UMĚLECKÝ LITERÁRNÍ TEXT PRO DĚTI JAKO PROSTŘEDEK ENVIRONMENTÁLNÍ ŠKOLNÍ EDUKACE A VOLNOČASOVÉ VÝCHOVY 21. STOLETÍ

HELENA ZBUDILOVÁ
JIHOČESKÁ UNIVERZITA, TEOLOGICKÁ FAKULTA

Title: Artistic Literary Text for Children as a Means of Environmental School Education and Leisure Education of the 21st Century

Abstract: The study aims to point out the relevance of environmental education as a necessary part of school education and leisure education. The respectful value-based environmental education places emphasis not only on the development of knowledge, skills and abilities, but above all on the level of attitudes and values. The environmental education should be a part of lifelong education. The study deals with the possibilities of literature for children and youth, which through an artistic text can contribute qualitatively and systematically to the cultivation of readers, developing not only their reading skills, but also their sensitivity to ecological problems, and critical thinking. The study is based on the concept of environmental education as an ethical education. Child (and adult) readers can get to know themselves, the rapidly changing world around them and its problems better through an artistic text. Education through literary texts with an environmental theme will be a more emotional, more experiential way to understand the world and oneself.

Keywords: environmental education – school education – leisure education – literature for children – work with artistic text

Abstrakt: Cílem studie je poukázat na aktuálnost environmentální výchovy jako nezbytné součásti školní edukace a výchovy ve volném čase. Respektující hodnotová environmentální výchova klade důraz nejen na rozvoj znalostí, dovedností a schopností, ale především na postoje a hodnotovou rovinu. Environmentální výchova by měla být součástí celoživotního vzdělávání. Text se zabývá možnostmi literatury pro děti a mládež, která skrze umělecký text může kvalitně a systematicky přispívat ke kultivaci čtenáře, rozvíjet nejen jeho čtenářské dovednosti, ale také jeho vnímavost vůči ekologickým problémům a kritické myšlení. Studie vychází z pojetí environmentální výchovy jako výchovy etické. Dětský (i dospělý) čtenář může skrze umělecký text lépe poznat sebe, okolní rychle se měnící svět a jeho problémy. Výchova prostřednictvím literárních textů s environmentální tematikou bude výchovou emocionálnější, vpravdě prožitkovou cestou k pochopení světa i sebe sama.

Klíčová slova: environmentální výchova – školní edukace – výchova ve volném čase – literatura pro děti – práce s uměleckým textem

*Stromy byly dříve než knihy...
A možná lidstvo dosáhne takového stupně kultury,
že už nebude potřebovat knihy,
ale bude stále potřebovat stromy,
a pak bude stromy hnojit knihami.*
Miguel de Unamuno

Život ve 3. tisíciletí přináší v souvislosti se společenskými krizemi (ekologickou, energetickou, ekonomickou, migrační), s důsledky pandemie Covidu-19 i probíhající války na Ukrajině řadu aktuálních výzev pro oblast současné výchovy a vzdělávání. Moderní trendy ve školství směřující k rozšíření digitalizace a implementaci umělé inteligence otevírají celou řadu témat, se kterými bude potřeba se vyrovnat. I přes všudypřítomný technický pokrok naší doby je dnes již zcela evidentní, že výchovu a vzdělávání 21. století bude potřeba soustavně navracet jejímu původnímu rozměru – dimenzi utváření hodnotových a životních postojů, rozvoje lidskosti a angažovanosti člověka.

Mezi soudobé nejpalčivější problémy patří ekologické problémy, zejména ty spojené s klimatickou změnou, jejíž dopady dnes pocítuje každý z nás. V. Smil uvádí, že „ze všech rizik, kterým čelíme, je globální změna klimatu tím, co musíme řešit nejnaléhavěji a nejefektivněji“.¹ Podle něho bude „účinné snižování emisí trvat minimálně dvě generace“.² Problémy moderní doby je třeba vždy chápat v širších souvislostech (přírodních, sociálních, ekologických, politických, historických) jako problémy globální. Environmentální výchova (dříve označována jako výchova ekologická) tvoří ucelený výchovný směr spatřující svými počátky s 18. stoletím. Již od svého vzniku se zaměřuje na tři oblasti: výchovu o životním prostředí, výchovu v životním prostředí a výchovu pro životní prostředí. V efektivním školním i volnočasovém výchovném proenvironmentálním působení se mají prolínat všechny tři roviny: rovina poznatková přes zkušenostní (a estetickou) po rovinu zdůrazňující etickou dimenzi. V rámci ekogramotnosti bychom tedy měli jedince vychovávat ke kritickému náhledu, rozvíjet jeho emocionální gramotnost, proenvironmentální myšlení a chování. Realita výchovné práce je však složitější, neboť kontakt s přírodou, jenž zažívají dnešní děti, není dostatečně autentický. Je to dáno do jisté míry i tím, že díky snadno dosažitelnému virtuálnímu světu nepředstavuje příroda v životě dětí žádnou konkurenci.

V našem prostředí je environmentální výchova považována za významnou součást vzdělávacího systému. Je ukotvena ve *Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství na léta 2016–2025*.³ V textu programu je kladen důraz na právo člověka na příznivé životní prostředí, deklarované již *Listinou základních práv a svobod České republiky*. Environmentální výchova je přítomna na všech stupních a typech škol. Bývá řazena mezi průřezová témata Rámcových vzdělávacích programů. Obecně jde o to, aby žáci porozuměli komplexním vztahům člověka a životního prostředí, stali se odpovědnými za své jednání i jednání společnosti jako celku a v pomoci životnímu prostředí zůstávali aktivními po celý život. Význam environmentální výchovy je dále zdůrazněn ve

---

¹ SMIL, V.: *Jak svět doopravdy funguje*. Praha, Kniha Zlín, 2023, s. 291.

² Tamtéž, s. 292.

³ MŽP (2016): *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství na léta 2016–2025*. Praha, Ministerstvo životního prostředí České republiky. Dostupné na: <www.mzp.cz>. [7. 9. 2023]

*Strategii vzdělávací politiky ČR do roku 2030+.*⁴ Tematická zpráva ČŠI s názvem *Environmentální výchova na základních školách ve školním roce 2019/2020*⁵ přinesla překvapivé závěry o soudobém environmentálním vzdělávání. Ze šetření vyplývá, že pouze necelá pětina oslovených základních škol (šetření bylo provedeno na 650 školách-účastníci se učitelé, žáci 6., 8. a 9. ročníků) považuje environmentální výchovu za jednu ze svých priorit a více než třetina respondentů se s významem této výchovy absolutně neztotožňuje.⁶ Šetření dále prokázalo, že „v oblastí znalostí i zájmu o problematiku dosáhli žáci osmého ročníku výsledků horších (v průměru 53 %), než byla expertně stanovená hodnota. Téměř pětina testovaných žáků se nedostala přes hranici 40 %. Nejhuře si žáci vedli při řešení úloh zaměřených na správné postupy vedoucí k dosažení energetických úspor v domácnosti, a to i ve vztahu k omezování produkce skleníkových plynů. Další problematiku oblastí se ukázala znalost optimálních opatření vhodných pro zmírňování dopadů lidské činnosti na životní prostředí, například s ohledem na půdní fond či při hospodaření s vodou“.⁷ Z tematického hlediska je ve školách věnována pozornost především základním znalostním konceptům ekologie a problematice ekologicky šetrného chování člověka včetně specifikace globálních problémů; méně často se výuka zaměřuje na problematiku místních a regionálních ekologických problémů. Ze zjištění dále vyplývá, že školy témata environmentální výchovy realizují výhradně prostřednictvím projektové výuky a aktivizujících metod. Výuka přímo v přírodním prostředí je školami využívána jen omezeně, i když spolupráce s různými organizacemi, externími subjekty, např. správami národních parků nebo chráněných krajinných oblastí (CHKO) je navýsost prospěšná a přínosná. Zájmový klub či kroužek environmentální výchovy byl zaznamenán na přibližně třetině hodnocených škol, přičemž žáci navštěvující takový klub či kroužek dosáhli v testu hodnocených témat environmentální výchovy logicky významně lepšího výsledku.⁸ Jako inspiraci pedagogům lze doporučit publikaci I. Turčové a D. Bartůňka s názvem *Vzdělávací a zážitkové programy výchovy v přírodě*

---

⁴ MŠMT (2019): *Hlavní směry vzdělávací politiky ČR do roku 2030+*. Praha, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné na: <www.msmt.cz>. [7. 9. 2023]

⁵ ČŠI (2020): *Environmentální výchova na základních školách ve školním roce 2019/2020*. Dostupné na:

https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%c3%a9%20zpr%c3%a1vy/TZ_Environmentalni-vychova-na-ZS-2019-2020.pdf [7. 9. 2023]

⁶ DOUBRAVA, L.: „Kvalitní environmentální výchova musí začít vždy od místa, kde žák žije: vychází to z mnohaleté zkušenosti lektora Krkonošského národního parku“. *Učiteléské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*, 2020, roč. 43-44, č. 123, s. 77.

⁷ Tamtéž.

⁸ ČŠI (2020): *Environmentální výchova na základních školách ve školním roce 2019/2020*. Dostupné na:

https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%c3%a9%20zpr%c3%a1vy/TZ_Environmentalni-vychova-na-ZS-2019-2020.pdf, s. 12 [7. 9. 2023]

(vydáno v roce 2023).⁹ Jedná se o ucelený pohled na teorii výchovy v přírodě a její přesah do vzdělávacích a zážitkových programů mimo učebny a třídy včetně řady praktických námětů.

V doporučení pro školy je kladen důraz na rozšíření aktivizujících metod výuky (např. badatelskou, projektově orientovanou výuku, či výuku v přírodním prostředí) a výuku v širších souvislostech; posilování environmentálního vzdělávání v oblastech, které se zaměřují na získávání kompetencí žáků potřebných pro aktivní občanský, profesní i osobní život (jedná se např. o participaci na projektech pro pomoc obci, přírodě, komunitě; řešení místních problémů a konfliktů apod.); zapojení žáků do aktivit environmentálně zaměřeného školního klubu či kroužku na školách; aktivní využívání venkovního prostředí (školní zahrady, přírodní učebny, bezprostředního okolí školy (lesů, luk apod.) a realizace vícedenních školních akcí konaných v přírodě.¹⁰

Psycholog H. Gardner, autor teorie mnohočetné inteligence, ve svém díle *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* (1986) definoval osm druhů inteligence.¹¹ Jako poslední v pořadí zmínil tzv. přírodní/naturalistickou inteligenci (naturalistic intelligence). Tento druh inteligence popsal až v roce 1998 jako „schopnost vnímat změny v přírodě, schopnost zvýšené citlivosti k percepci přírodních jevů, schopnost komunikovat s přírodou a učit se vnímat správně souvislosti v živé a neživé přírodě“.¹² Jedinec s rozvinutou přírodní inteligencí pociťuje silné pouto k přírodě a jedná v souladu s ní. Napomáhá tomu nejen osobní pobyt v přírodě, pomoc při chovu zvířat a pěstování rostlin, ale i sledování literatury a filmů s přírodovědnou tematikou. Oblast umělecké literatury pro děti a mládež může díky bohaté žánrové a tematické pestrosti významnou měrou přispívat k environmentální výchově jedince a společnosti. Skrze umělecký text s environmentální tematikou se dostává do výchovy a vzdělávání akcent na toleranci, empatii a zodpovědnost, lze dosahovat zvnitřnění hodnot a rozvíjet kritické myšlení.

V oblasti pedagogiky a psychologie se s oblastí přírody setkáváme v rámci tzv. zelené pedagogiky (ekopedagogiky) či ekopsychologie. Zelená pedagogika představuje proud filozofie výchovy, jenž vychází ze spojení humanistických tradic se sociálními vědami, a chápe lidskou bytost metaforicky

---

⁹ TURČOVÁ, I. – BARTŮŇEK, D., *Vzdělávací a zážitkové programy výchovy v přírodě*. Praha, Portál, 2023, 280 s.

¹⁰ Tamtéž, s. 40.

¹¹ Jedná se o inteligenci lingvistickou, logicko-matematickou, vizuálně-prostorovou, pohybovou, hudební, interpersonální, intrapersonální a přírodní. Autor spekuloval o devátém typu, tzv. existenciální inteligenci. GARDNER, H.: *Dimenze myšlení: teorie rozmanitých inteligencí*. Vyd. 1. Praha, Portál, 1999. 398 s. Vydání druhé. Praha, Portál, 2018. 479 stran.

¹² GARDNER, H.: „Are there additional intelligences? The case for naturalist, spiritual, and existential intelligences“. In: KANE, J. (Ed.), *Education, information, and transformation*. Prentice Hall, Pearson College Div., 1998, s. 111-131.

jako semínko nebo rostlinu, která ve svém nitru obsahuje vše k tomu, aby se mohla rozvíjet.¹³ Psycholožka H. Freire ji v rámci svého zájmu o filozofii definuje jako „koncepční a metodologický rámec vytvořený k tomu, aby nás doprovázel v procesu navazování vztahu se Zemí“.¹⁴ Podstata zelené pedagogiky spočívá v procesu doprovázení a společného učení, při němž dochází k rozvoji nejen oblasti intelektuální, tělesné (pohybové), emocionální, sociální, ale i duchovní. Ekopedagogika rozvíjí další lidské schopnosti: intuici, emoce, vnímavost, empatii, zodpovědnost aj. Kontakt s přírodou může navíc představovat terapeutický přínos.

Odborníci doporučují začínat s rozvojem skutečného ekologického vědomí založeného na emocionálním prožitku již v dětství, nejlépe ve věku 3-6 let. Podle J. Krajhanzla vztah k přírodě a životnímu prostředí začíná ještě před narozením dítěte.¹⁵ Nedoporučuje tedy během práce s dětmi z 1. stupně ZŠ řešit globální environmentální tragédie, naopak je dle něho třeba se zaměřit na řešení místního ekologického problému, rozvíjet dětskou empatii, vědomí odpovědnosti za svěřeného tvora či rostlinu, realizovat pobyty venku a dítě adaptovat na přírodní prostředí a ponechávat mu prostor pro spontánní poznávání přírody.¹⁶ Na 2. stupni ZŠ J. Krajhanzl doporučuje poukazovat na místní ekologické vazby, používat práci s příběhy a metaforami vzbuzujícími emoce, metody zážitkové pedagogiky a postupy tzv. terapie dobrodružstvím. Veškeré tyto aktivity budou ve svém výsledku pozitivně ovlivňovat dětské proenvironmentální chování. V případě adolescentů dochází k chápání globálních problémů v širších souvislostech a někteří se stávají dokonce aktivními spolupracovníky neziskových organizací. J. Krajhanzl pro jejich věkovou kategorii doporučuje využívání simulačních her a diskusí o člácích, knihách a dokumentech.¹⁷

V oblasti literatury pro děti a mládež s environmentální tematikou můžeme nalézt řadu původních českých i zahraničních knižních titulů vhodných pro jednotlivé věkové kategorie. Umělecké texty jako nositelé výchovných momentů mohou zprostředkovávat osobní, sociální či mravní hodnoty. S. Urbanová uvádí, že poslední dvě desetiletí ekoliterární díla současné české a překladové literatury pro děti a mládež nabízejí pestrou paletu žánrových a stylových modů od autorské pohádky přes bohatě ilustrované či přímo

---

¹³ FREIRE, H.: *Educar en verde. Ideas para acercar a niños y niñas a la naturaleza*. Barcelona, Graó, 2011, s. 2.

¹⁴ FREIRE, H.: *Curso superior de pedagogia verde*. Dostupné na: <https://heikefreire.com/curso-superior-de-pedagogia-verde/>, s. 1. [4. 9. 2023]

¹⁵ KRAJHANZL, J.: *Děti a příroda: období dětského vývoje z hlediska environmentální výchovy*. Český portál ekopsychologie. *O vztahu k přírodě a životnímu prostředí*. Dostupné na: <http://www.ekopsychologie.cz/soubory/evyvoj.pdf>, s. 2. [11. 8. 2023]

¹⁶ Tamtéž, s. 8-11.

¹⁷ Tamtéž, s. 17.

obrázkové knihy až po antiutopii.¹⁸ Ve své studii se pokusila o utřídění současné literatury pro děti a mládež, jež se zabývá ekologickou problematikou. Dospívá k závěru, že „v literatuře pro děti a mládež ve vztahu k ekoliteratuře převažuje faktuální přístup, což znamená, že díla většinou reprezentují populárně-vědeckou větev, eventuálně umělecko-publicistickou, méně častá je podoba novely nebo románu. Mnohdy je v dílech přítomna životní filozofie autora (či biofilie). Nositelem ekologických ideí bývá hlavní postava – člověk nebo zvíře ve vztahových situacích a dramatech, která reagují na konkrétní svět s aktuálními problémy, jako jsou klimatické změny a důsledky znečištění planety, destrukce biotopů, vymírání ohrožených druhů zvířat...“.¹⁹ M. Šubrtová se zabývá interpretacemi děl současné české literatury pro děti a mládež s environmentální tematikou (M. Pilátová: *Bába Bedla*; O. Stehlíková: *Mojenka*), v nichž empatie a symbióza zastávají důležitou axiologickou, formativní a emocionální funkci.²⁰ Autorka si klade otázku, zda se „v rámci intencionální literatury pro děti a mládež nerozvíjí nový genologický subtyp tzv. ekoliteratury, která není definována použitými kompozičními postupy a prostředky, ale tím, jak představuje teoretický koncept přírody, kultury a člověka na základě seznámení s ontickým konfliktem kultury s přírodou“.²¹ Cesta poznání skrze kvalitní dětskou knihu znamená setkávání se svěbytným artefaktem, který zahrnuje estetické, etické a edukativní roviny.²² Umělecká kniha je jedním z činitelů, který se může podílet na komplexním rozvoji dítěte, neboť umožňuje dětským čtenářům poznávat společenské hodnoty, etické a morální jednání a chování skrze příběh, který se tak stává motivačním prvkem usnadňujícím poznání dětí. Příběh může dětem vyprávět nebo číst dospělý či čtenářem a vypravěčem může být dítě samotné.

Vyprávění příběhů je nestarší metodou učení, kterou lidé vymysleli.²³ Západní civilizace se v současné době k příběhům a vyprávění navrácí.²⁴ Z.

---

¹⁸ URBANOVÁ, S.: „Ekoliterární impulsy v současné české a překladové literatuře pro děti a mládež“. In: *Hodnoty literatury pre deti a mládež v premenách času*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedecké konferencie pri príležitosti okrúhého životného jubilea významného literárneho vedca, vysokoškolského pedagóga a spisovateľa prof. PhDr. Ondrea Sliackeho, CSc., Prešov 8.-9. september 2022. Prešov, Prešovská univerzita, 2022. s. 70-82.

¹⁹ Tamtéž, s. 71 a 79.

²⁰ ŠUBRTOVÁ, M.: „Empatie a symbióza jako nově akcentované hodnoty v současné české literatuře pro děti. In: *O dieťati, jazyku, literatúre*, roč. 10, č.22022, s. 9-19. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.

²¹ Tamtéž, s. 9.

²² REISSNER, M.: *Ilustrace-Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. 219 s.

²³ ČINČERA, J.: *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007, s. 66.

²⁴ JANČAŘÍKOVÁ, K.: „Vrba naslouchá, vrba vypráví: Strípek z ekonarologie“. *Ekopsychologie*, 2013. Dostupné na: <http://www.ekopsychologie.cz/vsechny-clanky/vrba-nasloucha-vrba-vypravi/>, s. 1. [4. 5. 2023]

Neubauer dospívá k přesvědčení, že „příběh nás ‘vnitřně mění’ (in-formuje).²⁵ Je prokázáno, že při vyprávění se posluchači stávají pozornějšími, soustředěnějšími a aktivnějšími, a to právě díky naslouchání příběhu. Psycholog J. Bruner popsal ve své knize *Vzdělávací proces*²⁶ existenci dvou odlišných kognitivních modů, kterými lidé získávají informace o světě a jež se navzájem doplňují: modus paradigmatický (vědecký) a modus narativní (založený na intuici, příbězích, představách a fikci). Psycholog W. Fischer uvádí, že většina lidí si více a lépe než data a fakta ve vědeckých souvislostech pamatuje informace ve formě historek a veškerá komunikace mezi lidmi se uskutečňuje formou vyprávění, naslouchání a sdílení příběhů. Příběhy jako prostředek výchovy a vzdělávání využívají narativní pedagogika a narativní environmentální výchova (ekonarologie). Chceme-li příběhy rozvíjet ekogramotnost u dětí a dospívajících, měli bychom čerpat především z kvalitních děl literatury pro děti a mládež.

Orientace v ekologicky zaměřené literatuře pro děti a mládež je z hlediska žánrového komplikovanější. Lze sice nalézt díla žánrově čistě spadající do oblasti populárně naučné či beletristické, avšak řada děl nese stopy obojího – populárně naučné zaměření a fiktivní příběhy. Tento článek se zaměřuje na literární tvorbu pro děti za období posledních šesti let (2018-2022); výjimečně je uvedeno i významné dílo z roku 2023 či dílo starší. Nejedná se o kompletní výčet všech děl s ekologickou tematikou, ale o díla vybraná, pro práci s dětmi doporučovaná. Cílová kategorie je rozdělena do tří skupin: na děti předškolního věku, mladšího školního věku a staršího školního věku. Některá díla se dají používat zároveň na 1. a 2. stupni ZŠ. Součástí přehledu je i odkaz na literární dílo, které mohou používat též čtenáři jiné věkové kategorie. V nabídce knih pro děti jsou bohatě zastoupeny populárně naučné publikace, jak dokazuje údaj z NK ČR. V oblasti ekologie pro děti dospívá k počtu 743 českých a cizojazyčných pramenů vydaných pro děti v letech 1931-2023. Pokud jde o oblast intencionální tvorby pro dětského čtenáře, je v přehledech též dostatečně zastoupena.

Literární tvorba pro děti předškolního věku zahrnuje publikace, v nichž je nejčastěji označována věková kategorie 4+. Publikace populárně naučného charakteru přinášejí celkový pohled na život na Zemi, zaměřují se v obecné rovině na život rostlin a zvířat či na konkrétní živočišný či rostlinný druh. Jak dokládá studie M. Šubrtové, děti mají v oblibě zejména svět hmyzu.²⁷ Mezi populárně naučné publikace vhodné pro práci s předškolním věkem můžeme zařadit např. knihu o společném soužití na Zemi, nazvanou *Tady jsme doma*:

---

²⁵ NEUBAUER, Z.: *Do světa na zkušenou čili O cestách tam a zase zpátky. Malá rukověť k trilogii J. R. Tokiena Hobit-Pán prstenů–Silmarillion*. Praha: Doporučená četba, 1990, 54 s.

²⁶ BRUNER, J.: *Vzdělávací proces*. Praha: SPN, 1965.

²⁷ ŠUBRTOVÁ, M.: „Svět hmyzu v české literatuře pro děti“. *Bohemica litteraria*, roč. 14, č. 2, 2011, s. 101-113. Dostupné také z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/oktavo/104762>. [2. 2. 2023]

planeta Země pro úplně začátečníky (2018) od O. Jefferse; dílo *Co sežral žralok* (2020), v níž autorka L. Bakonyi Selingerová na humorném příběhu o nenasytné velrybě odkazuje na problematiku zacházení s odpady; ilustrovaného průvodce *Snídám slunce: pocta rostlinám celého světa* (2021) od M. Hollanda, s doplňujícím terminologickým slovníkem; či knihu *František z kompostu* (2020) autorky S. Smatany Čechové, která podává poučný příběh o užitečnosti žízal. Z beletrie zmiňme např. knihu *Viš, kde jsou děti stromů?* (2018) autora P. Wohllebena, který vypráví pohádkový příběh z lesa; pohádku s ekologickým a etickým podtextem nazvanou *Tenkrát svět* (2018) od M. Vincourové; v roce 2019 vyšla reedice díla *Příhody matky Přírody* (2014) R. Malého, obsahující sedm autorských pohádek o protagonistce Přírodě; a ve stejném roce 2019 vydala A. Novotná knihu *Pytlík a Flaška, Flaška a Pytlík: co se děje s plasty na Zemi*, v níž popisuje příběhy dvou přátel vyrobených z plastu. Rok 2021 přinesl vydání zajímavé oboustranné knihy *Mokrozem-Suchozem: dva velké příběhy z jednoho světa* od M. Englera, který popisuje na životních příbězích Lamar a Neneha životy v extrémním počasí; vydání díla *Dědeček v růžových kalhotách* autorky L. Hášové Truhelkové, které zachycuje příběh o prarodičovské lásce a ohleduplnosti k přírodě; příběh o záchraně lesa v knize *Víla Jasmínka a skřítek Vendelín* od Z. Csontosové. V loňském roce spektrum knih pro předškoláky rozšířila kniha od J. Truchan nazvaná *Slyšíš mě?* Jedná se o obrázkovou knihu o různých zvucích, vůních či pocitech a pomoci přírodě. Z nejnovějších titulů vydaných v roce 2022 zmiňme např. knihu *Co napoví stromovi* autorky V. Ottomanské, které děti poučí o světě stromů; či dílo *Kapka Ája* od A. Mornštajnové, které děti zavede do školy pro vodní kapky. Toto dílo se dočkalo již také audioverze. Ve stejném roce bylo reeditováno deváté dobrodružství postavy jezevce z pera P. Stančíka pod názvem *Jezevec Chrujda krotí kůrovce* (2020, 2022).

Tvorba pro děti mladšího školního věku je též hojně zastoupena. Z řady populárně naučných děl uveďme např. knihy *A jako Antarktida: pohled z druhé strany* (2019) od D. Böhma; *Zachraňme planetu* (2020) od J. Frenche; *Město pro každého: manuál urbanisty začátečníka* (2020) od O. Okamury; *Barvy krajiny* (2020) od M. Konečné; *Rufus zálesák* (2020) od D. Dolenského; *Vodavoděnka* (2021) od K. Gregorové; *Chci to vědět. Jak zachránit Zemi* (2020) od C. de la Bédoyère; *Ohrožená zvířata, aneb, Jak jim můžeme pomoci* (2023) od L. Daa. Oblast beletristické tvorby s ekologickými náměty posledních pěti let zahrnuje např. sci-fi-román *Robot v divočině* (2019) od P. Browna, který popisuje soužití zvířat na ostrově s robotkou Roz, která se musí naučit, jak na neznámém ostrově přežít a sprátelit se se zvířaty, která ji zpočátku považují za „nestvůru“. Dále uveďme dílo *Strážci Sovího vrchu* (2019) od J. Švrčka, které přináší dobrodružný příběh o přátelství Peteho a spolužáků v opravdovém světě přírody. Další dobrodružství čtenáři mohou zažít se školákem Willem v knize *Útěk do pralesa* (2020) od M. Morpurga. Chlapec tráví prázdniny v Indonésii a zažije zde tsunami. Zjišťuje, že divoká příroda a její obyvatelé jsou mu bližší, než si dříve dokázal představit. Mnohé napínavé momenty přináší dílo *Safírovi*

ledňáčci a Glutaman (2020) od B. Trojaka či kniha *Róza, Háňa a tajný život lesa* (2020), odehrávající se v horské přírodě, od autorky T. Kopecké. Do výčtu zařazujeme knihu *Vilma běží o život* (2019) od N. Pažoutové, která popisuje příběh dívky, která se zúčastní běžeckých závodů v Africe, aby napomohla přežití domorodých kmenů a zvířat v deštném pralese. Postupně se jí odhaluje způsob života domorodců, jejich schopnost orientace v džungli a naprostý životní soulad s přírodou. Publikace vyšla jako oceněný rukopis literární soutěže Albatros na téma "Když nemůžeš, přidej". Ve stejném roce vyšla jako audiokniha. Dobrodružný příběh o psech a lásce ke zvířatům, nazvaný *O chlapci, který rozuměl psům* (2021) od G. Futové. Pojednává o chlapci, který společně s Jetym, nejošklivějším pejskem z útulku, jehož si vezme do péče, zachraňuje psy uvázané k řetězu včetně těch z množirny psů.

S ekologickými tématy mají samozřejmě možnost se seznámit též čtenáři středního či staršího školního věku. Vybrali jsme např. populárně naučné knihy *Klimatické změny* (2020) od T. Jacksona či *Palmy na severním pólu: velký příběh o klimatických změnách* (2020) autora M. ter Horsta. Beletristické zpracování dané tematiky představují např. kniha *Julie z vlčí smečky* (2020) od J. Craigheada Georga, v němž se odvíjí příběh eskymácké dívky, přežívající v divočině po boku smečky vlků. Islandský fantasy román A. Snaer Magnasona nazvaný *Truhla času* (2021) zachycuje příběh Sigrún a její rodiny v době, kdy se blíží katastrofa a zhroutení společnosti. M. Pilátová vydala ve stejném roce dílo *Gorilí táta v Africe*, ve které převyprávěla příběh M. Ždánského, který se staral v pražské zoo o českou gorilu Moju, a jeho další příhody se zvířaty v Africe. Filozofické úvahy o životě a jeho smyslu, odpovědném chování člověka vůči přírodě, přináší sbírka úvah spisovatele a filozofa J. Gaardera pod názvem *Ted' je to na nás* (2022). Tyto úvahy jsou psány ve formě dopisu vnoučatům. Norský autor se zaměřil na témata přírody a ekologie již ve svém antiutopickém románu *Anna. Bajka o klimatu a životním prostředí. Jaký bude rok 2082?* (2014), který nás zavede do dvou světů – přítomnosti a budoucnosti – dívky Anny a její prababičky. Napínavý fantastický příběh o vztahu člověka k přírodě a planetě, o hlubokém přátelství, lásce a rodině, v němž je představován Ayp jako svět ryzí přírody nalezneme ve fantasy románu *Mizovník* (2022) autorky K. Blažkové. O. Stehlíková ve svém díle *Mojenka* (2022) rozvíjí příběh dívky, která má velmi blízko k přírodě a musí se vyrovnávat se situací, kdy do života její rodiny zasáhne maminčina nemoc. Velký dobrodružný román o chlapci, který měří jen o něco více než jeden milimetr, přináší fantasy román *Tobiáš Lolness* (2007-2008; 2009 v Baobabu), který se dočkal v roce 2019 také rozhlasové dramaturgie.²⁸ Příběh je metaforickým obrazem našeho světa, v němž se zrcadlí nebezpečí, která plodí bezohlednost, zaslepenost mocenských struktur a osobních zájmů. Text zároveň nastavuje zrcadlo řadě ekologických témat. Nejen dětem staršího školního věku, ale i dospívajícím a dospělým čtenářům lze

---

²⁸ FOMBELLE, T. de: *Tobiáš Lolness* [zvukový záznam]. Praha: Radioservis, [2019], ©2019. 1 audiodisk (4 hod., 41 min.).

doporučit dílo francouzského spisovatele J. Giona s názvem *Muž, který sázel stromy* (1. české vydání 1997). Autor se v něm vrací k tematice života prostého člověka a jeho dokonalého splynutí s životem přírody. Zachycuje život francouzského venkovana, který zasvětil většinu svého života neúnavnému vysazování stromů na pustých pláních. Jde o příběh archetypálního moudrého strace, vsazeného do bezkonfliktního ideálu, který je opakovaně používán v programech environmentální výchovy.²⁹

Ze spektra výukových metod vhodných pro environmentální výchovu jsou obecně doporučovány zejména různé diskuzní techniky, simulační hry a hry s rolími, hry na spolupráci a řešení problémů, pohybové a outdoor techniky, prožitkové techniky.³⁰ Tyto metody lze většinou používat i při práci s vybranými literárními texty. U výchovy předškolních dětí K. Jančaříková doporučuje používat pozorování, experimentování, poznávání vybraných modelových organismů, výchovu činností, tvorbu z přírodních materiálů, hry v přírodě a na přírodu, propojení výtvarné / hudební / dramatické a environmentální výchovy, ekonarologie, vycházky, naučné stezky...³¹ Publikace *Environmentální výchova pro ZŠ a SŠ: tři kroky k aktivnímu vyučování* autorek P. Šebešové a P. Šimonové přináší řadu námětů na aktivizující vyučovací hodiny pro žáky základních a středních škol. Dvojice autorek ve své knize vychází z konstruktivistického modelu vzdělávání E-U-R.³²

Jde-li o zdravý fyzický a psychický vývoj člověka, příroda sehrává klíčovou a nezastupitelnou roli, má nesporně kladný vliv na psychosomatický stav každého jedince. Aktivní (i pasivní) pobyt v přírodě může pomoci kompenzovat tlaky, jimž je člověk moderní doby dennodenně vystaven. Žádný organismus nežije izolovaně, s přírodou jsme navzájem úzce propojeni. V literárních dílech (nejen pro děti a mládež) nalézáme různé podoby zobrazení přírody a životního prostředí, vztahů člověka a přírody. (Podle E. Dobiášové je tento vztah však příliš antropocentrický).³³ Skrze texty umělecké literatury se rozvíjíme, „rosteme“ nejen jako čtenáři, ale i jako lidské bytosti. Tyto texty mohou člověka přirozeně doprovázet na cestě jeho osobnostního a sociálního rozvoje, mohou kultivovat jeho vztah k přírodě a všem jejím součástem a také umožňovat jeho participaci na transformaci světa. Literární díla pojednávající o přírodě mohou rozvíjet nejen oblast vědomostí, dovedností a schopností, ale

---

²⁹ ČINČERA, J.: *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno, Paido, 2007, s. 68.

³⁰ ČINČERA, J. - CAHA, M.: *Výchova a budoucnost: hry a techniky o životním prostředí a společnosti*. Brno, Paido, 2005. 167 s.

³¹ JANČAŘÍKOVÁ, K.: *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha, Raabe, 2022, 154 s.

³² ŠEBEŠOVÁ, P. - ŠIMONOVÁ, P. (Eds.): *Environmentální výchova pro ZŠ a SŠ: tři kroky k aktivnímu vyučování*. Praha: Portál, 2013, 222 s.

³³ DOBIÁŠOVÁ, E.: *Příroda a životní prostředí v próze pro předškolní děti* [online]. Brno, 2019 [cit. 2023-09-08]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/tfu88/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Luisa NOVÁKOVÁ. s. 54.

především rovinu postojů a hodnot. Environmentální tematika se tak v literárních textech stává „vychovatelkou“;³⁴ která může vést čtenáře k přemýšlení o vlastním odpovědném environmentálním chování a způsobu života-a to v rovině osobní, profesní a občanské. V duchu myšlenek M. Montessori voláme po tom, aby dítě mělo již odmala přímý kontakt s přírodou. Jedině tak pochopí a naučí se oceňovat a respektovat řád, harmonii a krásu světa vnějšího i vnitřního. Propřírodní orientace literatury pro děti a mládež a také biofilně zaměřený rodič, pedagog, vychovatel či knihovník jsou zárukami reflektující a hodnotové výchovy zaměřené nejen na současnost, ale i na budoucnost.

BIBLIOGRAFIE

- BRUNER, J.: *Vzdělávací proces*. Praha: SPN, 1965.
- ČINČERA, J. - CAHA, M.: *Výchova a budoucnost: hry a techniky o životním prostředí a společnosti*. Brno, Paido, 2005. 167 s.
- ČINČERA, J.: *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno, Paido, 2007, 116 s.
- ČŠI (2020): *Environmentální výchova na základních školách ve školním roce 2019/2020*. Dostupné na: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%c3%a9%20zpr%c3%a1vy/TZ_Environmentalni-vychova-na-ZS-2019-2020.pdf [7. 9. 2023]
- DOBIÁŠOVÁ, E. *Příroda a životní prostředí v próze pro předškolní děti* [online]. Brno, 2019 [cit. 2023-09-08]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/tfu88/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Luisa NOVÁKOVÁ. 63 s.
- DOUBRAVA, L.: „Kvalitní environmentální výchova musí začít vždy od místa, kde žák žije: vychází to z mnohaleté zkušenosti lektora Krkonošského národního parku“. *Učitel'ské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*, 2020, roč. 43-44, č. 123, s. 77-80.
- FOMBELLE, T. de: *Tobiáš Lolness* [zvukový záznam]. Praha: Radioservis, [2019], ©2019. 1 audiodisk (4 hod., 41 min.).
- FREIRE, H.: *Curso superior de pedagogía verde*. Dostupné na: <https://heikefreire.com/curso-superior-de-pedagogia-verde/>, s. 1. [4. 9. 2023]
- FREIRE, H.: *Educar en verde. Ideas para acercar a niños y niñas a la naturaleza*. Barcelona, Graó, 2011, s. 2.
- GARDNER, H.: „Are there additional intelligences? The case for naturalist, spiritual, and existential intelligences“. In: KANE, J. (Ed.), *Education, information, and transformation*. Prentice Hall, Pearson College Div., 1998, s. 111-131.
- GARDNER, H.: *Dimenze myšlení: teorie rozmanitých inteligencí*. Vyd. 1. Praha, Portál, 1999. 398 s. Vydání druhé. Praha, Portál, 2018. 479 stran.

---

³⁴ LÉTALOVÁ, J.: *Propřírodně zaměřený učitel a jeho přístup k environmentální výchově*. Brno, Masarykova univerzita, 2022, s. 5.

- JANČAŘÍKOVÁ, K.: „Vrba naslouchá, vrba vypráví: Strípek z ekonaratologie“. *Ekopsychologie*, 2013. Dostupné na: <http://www.ekopsychologie.cz/vsechny-clanky/vrba-nasloucha-vrba-vypravi/>, s. 1. [4. 5. 2023]
- JANČAŘÍKOVÁ, K.: *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha, Raabe, 2022, 154 s.
- KRAJHANZL, J.: *Děti a příroda: období dětského vývoje z hlediska environmentální výchovy*. Český portál ekopsychologie. *O vztahu k přírodě a životnímu prostředí*. Dostupné na: <http://www.ekopsychologie.cz/soubory/evyvoj.pdf.>, s. 2. [11. 8. 2023]
- LÉTALOVÁ, J.: *Propřírodně zaměřený učitel a jeho přístup k environmentální výchově*. Brno, Masarykova univerzita, 2022, 117 s.
- MŠMT (2019): *Hlavní směry vzdělávací politiky ČR do roku 2030+*. Praha, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné na: <www.msmt.cz>. [7. 9. 2023]
- MŽP (2016): *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství na léta 2016–2025*. Praha, Ministerstvo životního prostředí České republiky. Dostupné na: <www.mzp.cz>. [7. 9. 2023]
- NEUBAUER, Z.: *Do světa na zkušenou čili O cestách tam a zase zpátky. Malá rukověť k trilogii J. R. Tokiena Hobit-Pán prstenů–Silmarillion*. Praha: Doporučená četba, 1990, 54 s.
- REISSNER, M.: *Ilustrace-Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. 219 s.
- SMIL, V.: *Jak svět doopravdy funguje*. Praha, Kniha Zlín, 2023, 400 s.
- ŠEBEŠOVÁ, P. -ŠIMONOVÁ, P. (Eds.): *Environmentální výchova pro ZŠ a SŠ: tři kroky k aktivnímu vyučování*. Praha: Portál, 2013, 222 s. NOVÁK, M. – NOVÁKOVÁ, A.: „Simulace při výuce odborné němčiny“. In: VESELÝ, K. (Ed.): *Jazyk a komunikace ve výuce*. Sborník z III. mezinárodní konference o výuce cizích jazyků. Praha, Vysoká škola ekonomická, 2003, s. 21-23.
- ŠUBRTOVÁ, M.: „Empatie a symbióza jako nově akcentované hodnoty v současné české literatuře pro děti.! *O dieťati, jazyku, literatúre*, roč. 10, č.22022, s. 9-19. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej
- ŠUBRTOVÁ, M.: „Svět hmyzu v české literatuře pro děti“. *Bohemica litteraria*, roč. 14, č. 2, 2011, s. 101-113. Dostupné také z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/oktavo/104762>. [2. 2. 2023]
- TURČOVÁ, I. – BARTŮNĚK, D., *Vzdělávací a zážitkové programy výchovy v přírodě*. Praha, Portál, 2023, 280 s.
- URBANOVÁ, S.: „Ekoliterární impulsy v současné české a překladové literatuře pro děti a mládež“. In: *Hodnoty literatury pre deti a mládež v premenách času*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie pri príležitosti okrúhlyho životného jubilea významného literárneho vedca, vysokoškolského pedagóga a spisovateľa prof. PhDr. Ondrea Sliackeho, CSc., Prešov 8.-9. september 2022. Prešov, Prešovská univerzita, 2022. s. 70-82.

doc. PhDr. Helena Zbudilová, Ph.D. je docentkou v oboru Teorie literatury z FF UP v Olomouci. Působí na Katedře pedagogiky TF JU v Českých Budějovicích. Specializace: didaktika literatury, literární výchova ve volném čase; španělská a hispanoamerická literatura a jejich kulturní, filosofické a náboženské průniky; didaktika výchovy k občanství a základů společenských věd.

Publikace v oblasti didaktiky literatury a literární výchovy:

ZBUDILOVÁ Helena (2023), Využití literatury ve výchově ve volném čase. In: SVOBODOVÁ Zuzana (ed.): *Svobodný čas: pedagogika volného času jako výchova ke svobodě*. Praha: Karolinum, s. 151-166. ISBN 978-80-246-5474-4.

ZBUDILOVÁ Helena (2022), Quijotova pouť za Krásou jako poselství pro současnost. *Caritas et Veritas*, roč. 12, č. 2, s. 20-34. doi: 10.32725/cetv.2022.025 ISSN 1805-0948.

ZBUDILOVÁ Helena (2020), *Literární výchova ve volném čase*. Jinočany: HŠH, 268 s. ISBN 978-80-7319-138-2.

ZBUDILOVÁ Helena (2020), Volnočasová dimenze literární výchovy v 21. století. *Caritas et Veritas*, roč. 10, č. 2, s. 27-36. ISSN 1805-0948 (online).

ZBUDILOVÁ Helena (2020), Komenského volání po návratu ke knihám a moudrosti stále aktuální. *Lingua Viva*, roč. XVI, č. 31, s. 21-31. ISSN 1801-1489 (print), 2336-8136 (online).

Adresa pracoviště: Teologická fakulta JU v Č. Budějovicích, Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

E-mail: hzbudilova@tf.jcu.cz

EINIGE BEMERKUNGEN ZUM DEUTSCH-TSCHECHISCHEN SPRACHKONTAKT IM BEREICH DER PHRASEOLOGIE (unter besonderer Berücksichtigung der österreichischen Varietäten)¹

DALIBOR ZEMAN
UNIVERZITA KARLOVA, PEDAGOGICKÁ FAKULTA

SOME REMARKS ON GERMAN-CZECH LANGUAGE CONTACT ON THE PHRASEOLOGICAL LEVEL

Abstract: This article is a continuation of our previous paper which deals with German-Czech language contact in Central Europe (Zeman 2011, 2023). This contribution deals with the basic theory of the comparative phraseology in the scope of the Czech-German languages. The principal concept of the contrastive phraseology is in spotlight now. The same role is played by the models that are relevant for the confrontation with the Czech language. Due to the longstanding coexistence of both the Czech and German/Austrian ethnics, lots of German/Austrian loan-words became domesticated in the Czech. A significant language contact area in Central Europe is the contact area which is based on the former centre of the Austro-Hungarian Empire. From this contact area, a remarkable territory emerged in Vienna that was particularly affected by the influence of Czech on German. The Czech and German languages have existed side by side in the Czech lands for centuries. Although there has been a high degree of inter-racial mixing at various stages in history, there was never any real harm done to the essence of either of the two languages. A fascinating aspect is the parallel changes in pronunciation in both languages, for example, in vowel sounds and diphthongs. Today it is generally accepted that, to make these sound changes, both languages had to develop similar internal expectations and that these developed in parallel.

Keywords: German-Czech language contact, German vocabulary, Austrian German, contrastive linguistics, sociolinguistics, Austria

Abstrakt: Dieser Text versteht sich als eine Fortsetzung der kürzlich veröffentlichten Abhandlungen (Zeman 2011, 2023), die sich mit den deutsch-tschechischen Sprachbeziehungen im mitteleuropäischen Sprachbund befassen. Dieser Aufsatz geht auf die kontrastive Phraseologie Deutsch-Tschechisch ein. In der Phraseologie-Forschung der letzten Zeit gibt es zahlreiche Versuche, zwei mehr oder weniger verwandte Sprachen zu vergleichen. Der Beitrag referiert die langjährige Koexistenz der Tschechen und der Deutschen/Österreicher sowie die daraus resultierenden sprachlichen Konvergenzprozesse im mitteleuropäischen Sprachareal bzw. die gegenseitigen Einflüsse der Sprachen aufeinander. Es wird gezeigt, wie eng beim interlingualen Vergleich insbesondere die soziokulturellen Gegebenheiten sowie die langzeitigen Sprachkontakte verknüpft sind. Abschließend wird betont, dass im Laufe der

---

¹ Für wertvolle Hinweise bin ich Prof. Dr. Jakob Ebner zu Dank verpflichtet (Universität Wien).

historischen Entwicklung unter politischem und sozialem Einfluss areale Konvergenzprozesse in Mitteleuropa verstärkt zwischen den Sprachen der Habsburgermonarchie wirksam geworden zu sein scheinen, indem etwa die österreichisch geprägte Verkehrssprache mehr übereinstimmende Merkmale mit dem Tschechischen ausbildete als andere Varietäten des plurizentrischen Deutschen. Hervorzuheben ist dabei die Relevanz der Hauptstadt Wien, die sowohl in der Vergangenheit als auch in der Gegenwart der Ausgangspunkt für sprachliche Neuerungen ist. Von großer Bedeutung ist die Frage des Sprachkontaktes und der phonologischen Sprachwandelprozesse in beiden Sprachen (z. B. Diphthongierung, Monophthongierung etc.). Es wird angenommen, dass Deutsch und Tschechisch die lautlichen Übereinstimmungen in einer Jahrhunderte andauernden Kontaktsituation zwar parallel, doch autonom auf der Basis von inneren Voraussetzungen entwickelt haben.

Schlüsselwörter: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch, deutscher Wortschatz, österreichisches Deutsch, kontrastive Linguistik, Soziolinguistik, Österreich

Einleitung

Der Sprachkontakt auf der Ebene der österreichischen Varietäten des Standarddeutschen macht sich nicht nur in der Lexik, sondern auch in einigen idiomatischen Redewendungen bemerkbar. Dabei ist von der in der Kontaktlinguistik weit verbreiteten Annahme auszugehen, dass jede einzelne Entlehnung ihre eigene Geschichte hat. Das Ziel dieses Textes besteht nicht darin die Frage zu beantworten, über welche Wege die Wörter in die sprachliche Kontaktzone gelangten, die die Übernahme ermöglichte. Dabei wären alle Lexeme zeitlich, diatopisch und diastratisch näher zu beschreiben, zumal diese Merkmale relevant für ihre spätere Einbettung und die Art der Integration im Tschechischen und im österreichischen Deutsch bzw. im Wienerischen sind.

Der vorliegende Beitrag verfolgt das Ziel, auf einige phraseologische bzw. syntaktische Erscheinungen insbesondere tschechischer Provenienz hinzuweisen, die vor allem in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Zuge der Industrialisierung ins Wienerische bzw. in den niederösterreichischen Dialekt integriert wurden. Dabei soll ein besonderes Augenmerk auf Sprachkontaktsituationen gelenkt werden, die durch die massiven Wanderungsbewegungen tschechischer Muttersprachler nach Wien und Niederösterreich ausgelöst wurden und dem Wienerischen eine mehr oder weniger starke tschechische Färbung gaben. Dazu wird es nötig sein, im einleitenden Abschnitt auf die zeitgenössischen geschichtlichen Hintergründe im tschechischen Grenzgebiet zu Niederösterreich näher einzugehen. Im Hauptabschnitt werden tschechische Elemente im Wienerischen im Bereich der Phraseologie behandelt. An einigen Beispielen wird gezeigt, dass angesichts der sprachlichen Konvergenzprozesse im 19. und 20. Jahrhundert der Sprachkontakt nicht zuletzt auch im Bereich der Phraseologie bzw. der Syntax zum Ausdruck kommt.

Der Problematik des Einflusses des Deutschen auf das Tschechische bzw. der deutsch-tschechischen sprachlichen Kontakte im Allgemeinen wurde

bereits eine Reihe von Arbeiten gewidmet, die sich entweder mit dem Gesamtkomplex von Fragen oder mit Teilfragen auseinandergesetzt haben. Im Mittelpunkt ihres Interesses standen die sprachlichen sowie kulturellen Beziehungen in der geschriebenen und in der gesprochenen Sprache. Kürzlich erschienene Untersuchungen beschäftigen sich mit der Widerspiegelung der deutsch-tschechischen Kontakte im Lexikon der tschechischen Schriftsprache (Boková – Lukášová 2000) und im dialektalen Wortschatz (Kloferová 2003a, 2003b, Janečková 2003)². Von essentieller Bedeutung ist das etymologische Wörterbuch von S. M. Newerkla (2011), in dem in mehr als 3 500 Wörterbuchartikeln über 15 000 einzelne Wortformen untersucht und ihre Erstbelege angeführt werden. Eine neue und für die Untersuchungen der deutsch-tschechischen Wortentlehnungsprozesse wichtige Quelle stellt der *Tschechische Sprachatlas* (im Folgenden: TSA) dar (Balhar – Jančák 1992-2005). Der in fünf Bänden nunmehr vorliegende TSA bietet viele Möglichkeiten, in die Dynamik der Sprachbeziehungen einzudringen, insb. wenn man sprachgeographische Ziele verfolgt. Eine besonders interessante Gruppe von Spracherscheinungen bilden die aus dem Deutschen oder über das Deutsche entlehnten Wörter, die zum lebendigen Bestandteil des tschechischen Dialektwortschatzes wurden (die ersten drei Bände des TSA sind der Lexik gewidmet, der vierte Band beschäftigt sich mit der Formenlehre, der fünfte mit der Lautlehre und der Syntax).

Historische Voraussetzungen

Die Nachbarschaft und die lange Koexistenz der südmährischen Bevölkerung mit den deutschsprachigen Einwohnern brachten eine Reihe von lexikalischen Entlehnungen ins Tschechische, einschließlich ihrer differenten Lautformen, die durch das Alter oder die Zugehörigkeit zu einer Mundart gegeben waren. Der intensive Sprachkontakt erfolgte aber auch vom Tschechischen zum Wienerischen bzw. zum österreichischen Deutsch. Zu betonen ist hier vor allem eine beträchtliche Anzahl der nach Wien zugezogenen Tschechen Anfang des 20. Jahrhunderts. Dabei hatte die Zahl der in Wien gemeldeten Personen mit böhmisch-mährisch-slowakischer Umgangssprache laut offizieller Statistik auf fast 103 000 Personen im Jahr 1900 und 119 447 im Jahr 1910 zugenommen (Newerkla 2009).

Südmähren wurde von Kolonisten aus dem Gebiet des heutigen Niederösterreichs schon im 12. Jahrhundert besiedelt (vgl. Skála 1972), also noch bevor die Kolonisation in Böhmen begann. Seit dem Mittelalter waren deutsche Dialekte Muttersprache ganzer Dorfgemeinschaften im Gebiet nördlich der niederösterreichisch-tschechischen Grenze. In Südmähren lebten nach Renée Christine Fürst (2005) auf einem Gebiet von rund 2.800 km² vor 1945 mehr als 140.000 Deutschsprachige in über 200 Orten mit deutscher Bevölkerungsmehrheit. Das Deutsche in Südmähren ist ost(mittel)bairisch

---

² Es sei dazu auf das Literaturverzeichnis etwa bei Newerkla (2011) hingewiesen.

geprägt, die Dialekte sind denen des angrenzenden niederösterreichischen Raumes ähnlich. Die Ereignisse nach 1945 haben dazu geführt, dass in Südmähren heute – im 21. Jahrhundert – das Ende der Deutschsprachigkeit bevorsteht. So waren nach R. Ch. Fürst im Jahre 2000 noch knapp über 100 Personen im Untersuchungsgebiet zu finden, die das Deutsche als Erstsprache erworben hatten. Obschon die tschechischen Dialekte die lexikalischen Kontakterscheinungen bewahrt haben, wie etwa die Sprachkarten des TSA zeigen, hat die politische Entwicklung nach 1945 bewirkt, dass sich auch das Verhältnis zu den Entlehnungen deutscher Herkunft auf dem Territorium des heutigen Mährens zu ändern begann. Nach Fürst lässt sich konstatieren, dass die deutschen Entlehnungen aus den mährischen Dialekten verschwinden. Eine Reihe von den Entlehnungen wird aktiv nicht einmal von der älteren Generation verwendet. Obwohl nach 1945 die systematische Reduzierung des deutschen Lehnwortschatzes begann und die Zahl der deutschen Entlehnungen erheblich abgenommen hat (vgl. dazu etwa Skála 1968), sind deutsche Entlehnungen in der tschechischen Umgangssprache und im Fachjargon – wie zahlreiche Studien unter Beweis stellen (vgl. die Untersuchung von Jaklová [2003]) – nach wie vor signifikant. Vor allem die Verwendung traditioneller lexikalischer Entlehnungen in den heutigen tschechischen Slangs vermittelt das Gefühl der sozialen Verschmelzung mit dem Arbeitsmilieu, so dass die Existenz der Entlehnungen die Beziehung zwischen der Sprache und der gesellschaftlich-historischen Entwicklung wohl dokumentiert.

Korpus

In der Forschungstradition wird häufig unterschieden zwischen *Altwienerisch* und *Neuwienersisch*. Das *Altwienerische* ist, grob gesprochen, der Wiener Dialekt, der bis etwa 1900 gesprochen wurde. Das darauf folgende *Neuwienersische* ist sehr stark geprägt durch die Zuwanderung aus Böhmen und Mähren. Die sprachliche Assimilation der Zuwanderer geschah in sehr kurzer Zeit, aber der massive Zuwachs von Sprechern des Tschechischen blieb für den Wiener Dialekt – wie etwa Patočka (2003: 117) anmerkt – nicht ohne Folgen. Das *Jungwienerische* wurde ab dem Zweiten Weltkrieg gesprochen. Mit dem zahlenmäßigen Rückgang der Wiener Tschechen im Jahre 1918 (vgl. Wiesinger 1996: 351 – Fischer 1967: 14f.) ist viel vom tschechischen Wortgut wieder geschwunden. Insofern ist zu betonen, dass der Wortschatz jeder Sprache einem dauernden Wandel unterworfen ist. Daraus resultiert, dass viele tschechische Lehnwörter im österreichischen Deutsch, insbesondere im Wienerischen, wie sie durch Walter Steinhausers Werk von 1978 *Slawisches im Wienerischen* uns präsent sind, dabei an Aktualität verloren haben oder verlieren (vgl. die Untersuchung von Zeman [2011]). Es gibt im Wienerischen eine Reihe von Lehnwörtern tschechischer bzw. slawischer Herkunft, die nur noch relativ selten gebraucht werden (vgl. Newerkla 2009, Zeman 2011). Nach W. Steinhauser (1978: 32) handelt es sich hierbei um Lehnwörter, die nur in Altösterreich üblich

waren und daher aus heutiger Sicht als „archaische Austriazismen“ bezeichnet werden können.

Unser Korpus enthält Erscheinungen aus dem Wortbestand des österreichischen Deutsch, insbesondere aus dem Wienerischen, die in der Zeitspanne des letzten Jahrhunderts herrschend waren, aber heute teils ausgeschieden, teils im Verfall begriffen sind. Die Mehrheit der nach Wien zugezogenen Tschechen vollzog den Sprachwechsel zum Deutschen, nicht ohne dabei die in Wien gesprochenen Varietäten des Deutschen spezifisch mitzuprägen, und zwar durch lexikalische Bohemismen sowie aus dem Tschechischen übernommene syntaktische und phraseologische Wendungen. Insofern war ein Eindringen tschechischen Wortgutes in die österreichischen Varietäten des Deutschen unvermeidbar. Als typisch für diese Periode kann allgemein die große Anzahl von Bohemismen gelten, besonders um die Zeit des *Fin de siècle*, die bei der Konversation verwendet wurden. Solche Entlehnungen wie etwa *tak sein*, *Pogatscherln*, *Golatschen* etc. zeichnen sich dadurch aus, dass sie lediglich in bestimmten Kommunikationssituationen gebraucht wurden. W. Steinhauser (1978: 105) spricht in diesem Zusammenhang von Lehnwörtern, die nur in Altösterreich üblich waren, und schließt indirekt die Möglichkeit aus, sie nur auf das Wienerische zu beschränken.

Besonders auffällig ist ferner die große Zahl von Entlehnungen deutscher/österreichischer Herkunft nicht nur in der Mundart der mährischen Slowakei, sondern auch in der Umgangssprache sowie im Gemeinböhmischem bzw. im Standard des Tschechischen. Hierbei geht es um Erscheinungen, die nach Peter Wiesinger (2006: 15f.) dem gesamtösterreichischen Wortschatz zuzuordnen sind. Er umfasst einerseits die staatlich gebundene Terminologie, andererseits den gesellschaftsgebundenen Verkehrswortschatz, der sich in den letzten Jahrzehnten in ganz Österreich durchgesetzt hat. Das Korpus weist aber auch Erscheinungen aus dem oberdeutschen bzw. bairisch-österreichischen Wortschatz auf. Insbesondere fällt die Herleitung mährischer Germanismen nicht aus der neuhochdeutschen Standardsprache auf, sondern vielmehr aus den niederösterreichischen Dialekten bzw. aus dem Wiener Stadtdialekt.

Beschränkt man sich jedoch nicht allein auf lexikalische und phraseologische Bohemismen, so lässt sich eine deutliche Konvergenz der Lexik erkennen; es gibt eine Gruppe von Lehnwörtern, die sich in mehreren Sprachen belegen lassen. Darin zeigt sich die Mittlerrolle der Sprache der Hauptstadt Wien, die Elemente aus vielen Sprachen der Monarchie aufnahm und zugleich wieder auf diese Sprachen zurück ausstrahlte. So gelangten nach Newerkla (2011: 77ff.) etwa zahlreiche romanische Lehnwörter vor allem in die Wiener Umgangssprache und schließlich auch in den österreichischen Standard, die dann weiter vermittelt wurden und die Umgangssprache der anderen Sprachen der Monarchie prägten, z. B. *fašírka*, *kavalec*, *kupé*, *sekýrovat* u. a. Es ist davon auszugehen, dass die Entlehnungen aus dem Französischen überwiegend auf die Monarchie und den Einfluss der Oberschicht und der Diplomatie zurückgehen und sich in der Folge über das gesamte Gebiet ausgebreitet haben. Da die

Verwaltung im gesamten Gebiet einheitlich war, ist der Einfluss aus dem österreichischen Deutsch als ziemlich sicher anzunehmen. Die Entlehnungen aus dem Italienischen haben vor allem mit dem Handel mit dem oberitalienischen Raum und die starke Präsenz der Italiener in der Musik sowie im Handel und in der Verwaltung, wie auch in bestimmten anderen Bereichen, etwa der Architektur zu tun (vgl. diesbezüglich auch Zeman, 2019, 2020).

Ergebnisse der Untersuchung

Im Folgenden wird auf einige phraseologische Erscheinungen eingegangen, bei denen eine Beeinflussung der österreichischen Varietäten bzw. des Wienerischen durch das Tschechische plausibel erscheint, und zwar nicht zuletzt in Anlehnung an die Sekundärliteratur. Dabei soll am Beispiel von *sich etwas aus'm Finger zu(t)zeln* (sich oft notgedrungen etwas ausdenken), *böhmisch powidalen* (mit tschechischem Akzent sprechen) bzw. *etw. der Frau Blaschke erzählen* (etwas erscheint unglaublich, Frau Blaschke galt als Prototyp einer naiven Person, vgl. tschech. Blažková) gezeigt werden, dass der Gebrauch der auf das Tschechische zurückgehenden phraseologischen Einheiten gewaltig ins Wanken geraten ist, wie aus den Tabellen unten zu ersehen ist (vgl. insbesondere *böhmisch powidalen*, *etw. der Frau Blaschke erzählen* bzw. *[keinen] Rosomi/Roschemi haben* [für genauere Angaben von *[keinen] Rosomi/Roschemi haben* vgl. insbesondere Zeman 2023: 48] u.v.a.).

Der folgende Überblick bzw. die Daten wurden 2022 in Wien und in Niederösterreich im Zuge der Fragebogenuntersuchung erhoben. Es ist davon auszugehen, dass die Sprecher des österreichischen Deutsch bzw. des Wienerischen sich, bedingt durch die lange Koexistenz mit den Tschechen, hin und wieder eines tschechischen Lexems behelfen. Diese Elemente wurden bewusst eingesetzt, um entweder das tschechische Milieu in einer Erzählung oder im Gespräch hervorzuheben, oder einen Begriff besonders zu nuancieren, wenn dies mit deutschen Ausdrucksmitteln dem Sprecher nicht möglich war. Aus der Sprachkontaktforschung ist nämlich bekannt, dass die Nehmersprache aus dem Grund der Bedarfsdeckung nur diejenigen Bedeutungsvarianten übernimmt, die im Augenblick der Übernahme für die Kommunikation relevant sind. Die Folge davon ist, dass in Wien (teilweise) idiomatische Verbindungen mit jeweils einer tschechischen lexikalischen Komponente entstanden, wobei diese Komponenten keine deutliche Integration (d.h. Speicherung als Bestandteil des allgemeinen Wortschatzes durch Aufnahme in ein Wörterbuch) ins Deutsche aufweisen, z. B. *böhmisch powidalen*, *etw. der Frau Blaschke erzählen*, bzw. *[keinen] Rosomi/Roschemi haben* und dgl. Folglich sind solche phraseologischen Elemente bzw. Redensarten im Schwenden begriffen, da diese ja lediglich in den Darstellungen (vgl. Malygin [1996], Wehle [1997], Hauenstein [1978]) Berücksichtigung finden, die das phraseologische Sprachmaterial meist dem älteren Wiener Schrifttum entnahmen. Solche Elemente, denen jedoch nur eine kurze Lebenszeit gegönnt war, deuten zum Teil

auf den humorvollen Sprachgebrauch hin. M. Hornung (1980: 190) argumentiert wie folgt:

„[...] sie sind durch ihren besonderen Charakter auffälliger und gewissermaßen penetranter, außerdem bieten sie Angriffspunkte für den Humoristen, die im Cabaret und verwandten Formen der Kleinkunst überreichlich genützt werden.“ (Hornung 1980: 190)

Die Auseinandersetzung mit Entlehnungen macht es notwendig, sich zuerst mit dem Abstecken des konzeptuellen Rahmens und der entsprechenden Abgrenzung der untersuchten Forschungsfragen eingehend zu befassen. Im Rahmen der methodischen Vorüberlegungen standen nicht nur die Tendenzen im Sprachgebrauch der österreichischen Sprecher bzw. die Verwendungsfrequenz der sprachlichen Erscheinungen im Vordergrund, sondern es schien für die Fragebogenuntersuchung und deren Auswertung von Belang zu sein, in den Fragebogen einen sozusagen einleitenden Fragekomplex „Fragen zur Person“ mit einzubeziehen. Was die persönlichen Merkmale der Gewährspersonen im Einzelnen angeht, so wurden drei Variablen herausgegriffen, die als Bedingungsfaktoren in Frage kommen: 1. Wohnort; 2. Schulbildung und Beruf; 3. Alter.

Der Wohnort gehört sicher zu den Faktoren, die den Sprachgebrauch entscheidend prägen respektive beeinflussen. Die getroffene Wahl der zwei österreichischen Bundesländer (Wien und Niederösterreich [NÖ]) lässt sich im Hinblick auf den Untersuchungsgegenstand sehr wohl als begründet bezeichnen. Insofern wird ein Auswahlkriterium als ausschlaggebend angesetzt; und zwar, die Gewährspersonen sollten in der Hauptstadt Wien oder in deren unmittelbarem Einzugsgebiet, oder in Niederösterreich ansässig sein. Wegen größtmöglicher Repräsentativität sind aus anderen Bundesländern stammende österreichische Sprecher nicht befragt worden. Von den 68 befragten Gewährspersonen stammen 87% der Probanden aus Wien, alle anderen Befragten, nämlich nur 13%, kommen aus Niederösterreich. Da nur ein relativ geringer Prozentsatz der Probanden aus Niederösterreich befragt wurde, werden die in NÖ erhobenen Ergebnisse jedoch ohne Berücksichtigung der sozialen Variablen präsentiert.

Die Einteilung der Gewährspersonen in verschiedene soziale Schichten findet nach dem Kriterium der Berufszugehörigkeit und der Schulbildung statt. Es wurde ein dreistufiges Modell erstellt, das die Befragten in eine Unterschicht (US), eine Mittelschicht (MS) und eine Oberschicht (OS) teilt. Angehörige der OS sind durchwegs akademisch graduiert und mit entsprechenden Funktionstiteln ausgestattet: Professor, Arzt, Lehrer etc. Bei der MS handelt es sich um Angestellte und Beamte der mittleren hierarchischen Ebene: Krankenschwestern, Bankbeamte, Kindergärtnerinnen usw. Diese Probanden haben in der Regel eine höhere Schulbildung genossen und diese mit dem Abitur bzw. Diplom abgeschlossen. Die US umfasst Berufe wie Arbeiter, Handwerker,

ungelernte Hilfskräfte. Unter diese Gruppe werden also vor allem ausschließlich manuell arbeitende Menschen eingeordnet, meist mit dem Hauptschulabschluss bzw. mit der Lehrabschlussprüfung. Bezüglich der zahlenmäßigen Verteilung ist festzuhalten, dass die Mehrheit der Probanden, etwa 55% Akademiker sind bzw. kurz vor der zweiten Diplomprüfung stehen, 30% gehören der MS an und etwa 15% der Probanden rechnen zu der US.

Das Alter als Einflussfaktor darf in keiner Untersuchung fehlen, die sich mit der Sprachverwendung auseinandersetzt. Das Alter wird, neben dem Wohnort und der sozialen Schicht, zu den sprachsoziologisch wichtigen Einflussgrößen gezählt. Es ist davon auszugehen, dass ein leichtes Übergewicht an jüngeren Probanden im Hinblick auf die Entwicklung der Sprache keinen Nachteil darstellt, zumal auf diese Weise die sich abzeichnenden Tendenzen besser erfasst werden können. Es werden drei Altersgruppen unterschieden: junge Generation: 18 – 30 Jahre (45% der Probanden), mittlere Generation: 31 – 60 Jahre (20% der Probanden), ältere Generation: 61 – 87 Jahre (35% der Probanden).

Tab. 1: böhmisch powidalen

	Ist Ihnen die Redensart bekannt?	Verwenden Sie sie mündlich?	Verwenden Sie sie schriftlich?
NÖ- ohne Berücksichtigung der Variablen	35%	9%	0%
Junge Generation (Wien)	10%	0%	0%
Mittlere Generation (Wien)	22%	5%	0%
Ältere Generation (Wien)	29%	28%	0%
OS (Wien)	35%	20%	0%
MS (Wien)	19%	8%	0%
US (Wien)	13%	7%	0%

Tab. 2: sich etwas aus'm Finger zu(t)zeln

	Ist Ihnen die Redensart bekannt?	Verwenden Sie sie mündlich?	Verwenden Sie sie schriftlich?
NÖ- ohne Berücksichtigung der	88%	72%	5%

Variablen			
Junge Generation (Wien)	85%	82%	2%
Mittlere Generation (Wien)	95%	95%	3%
Ältere Generation (Wien)	100%	100%	0%
OS (Wien)	100%	100%	0%
MS (Wien)	93%	93%	0%
US (Wien)	91%	81%	6%

Tab 3: etw. der Frau Blaschke erzählen

	Ist Ihnen die Redensart bekannt?	Verwenden Sie sie mündlich?	Verwenden Sie sie schriftlich?
NÖ- ohne Berücksichtigung der Variablen	75%	52%	9%
Junge Generation (Wien)	30%	32%	2%
Mittlere Generation (Wien)	45%	45%	3%
Ältere Generation (Wien)	52%	60%	20%
OS (Wien)	68%	55%	5%
MS (Wien)	55%	33%	0%
US (Wien)	33%	18%	6%

Ein wichtiger Befund dieser Studie ist, dass der Gebrauch der meisten Phraseologismen kontinuierlich mit zunehmendem Alter ansteigt. Bei der Interpretation der Ergebnisse sollte ein besonderes Augenmerk darauf gelenkt werden, inwiefern die Abhängigkeit von der sozialen Hauptvariable „Berufszugehörigkeit/Schulbildung“ vorliegt. Insofern deuten die Ergebnisse der Fragebogenuntersuchung im Wesentlichen darauf hin, dass die berufliche

Position respektive die Schulbildung auch das sprachliche Repertoire eines Menschen bedingen, ja sogar beeinflussen können. Demnach überwiegt der Gebrauch der Phraseologismen in der OS. Entgegen meinen ursprünglichen Erwartungen fällt auf, dass die US bezüglich des Sprachgebrauchs und des Bekanntheitsgrades in keinem einzigen Fall dominant ausgefallen ist. Die Gegenüberstellung der drei sozialen Schichten hat nämlich gezeigt, dass die US stärker zum schriftlichen Gebrauch tendiert. In dieser Hinsicht sei bemerkt, dass die soziale US kein Gefühl für die schriftliche Angemessenheit besitzt. Daher sind die Angaben der US über den schriftlichen Gebrauch und die Unterscheidungsfähigkeit für *mündlich* vs. *schriftlich* mit Vorsicht zu genießen, zumal sie recht wenig aussagen. Demgegenüber liegt bei den Sprechern der sozialen OS bzw. MS eine klare Distanz vor.

Des Weiteren ist zu berücksichtigen, dass (1) die Abhängigkeit des Sprachgebrauchs von den sozialen Variablen sehr wohl gegeben ist und dass (2) die Verwendung des untersuchten phraseologischen Sprachmaterials in sehr hohem Ausmaß von der Kommunikationssituation abhängig ist (auf die Frage „Verwenden Sie sie mündlich?“ geben die meisten Gewährspersonen [etwa 71%] an, die Wendungen eher nur im Umgang mit ihrer Familie bzw. mit ihren Freunden – also in informellen privaten Situationen – zu verwenden). Auch andere empirische Untersuchungen haben gezeigt (vgl. Steinegger 1998), dass das Verhältnis zum Gesprächspartner und zur Gesprächssituation sowie der Grad der Nähe und des Abstandes den Sprachgebrauch determinieren. Aus all diesen Gründen vertrete ich den Standpunkt, dass in jeder soziolinguistischen Untersuchung sowohl der Einfluss sozial und situativ wirksamer Faktoren auf den Sprachgebrauch der Sprecherinnen und Sprecher als auch ihre Einstellung zu bestimmten sprachlichen Fragen untersucht werden sollten.

Zusammenfassung

Wien war in der Geschichte die Drehscheibe, über die viel Sprachgut aus anderen Sprachen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie ins österreichische Deutsch gelangt ist. Das Nebeneinander des österreichischen Deutsch und des Tschechischen und der Umstand, dass der Großteil der Sprachträger beide Sprachen beherrschte, ermöglichte Entwicklungen und Formen, die in anderen Teilen des deutschen Sprachraums nicht möglich gewesen wären. Die soziolinguistische Dimension des Sprachkontaktes und die daraus resultierenden Entwicklungen bestehen darin, dass sich ein Sprecher, im österreichischen sozialen Umfeld lebend, einer Entlehnung aus dem Tschechischen behelf. Lexikalische Bohemismen und phraseologische Erscheinungen tschechischer Herkunft, die in das Wienerische bzw. in das österreichische Deutsch mehr oder weniger integriert wurden, setzte man bewusst ein, um entweder das tschechische Milieu in einer Erzählung oder im Gespräch hervorzuheben, oder einen Begriff besonders zu nuancieren. Wenn wir die idiomatischen Wendungen wie etwa *böhmisch powidalen* (vgl. etwa Tab. 1), *etw. der Frau Blaschke erzählen* (vgl. etwa Tab. 3) bzw. *[keinen]*

Rosomi/Roschemi haben (vgl. Zeman 2023: 48) etc. heute durchsehen, finden wir viele darin, die schon zu ihrer Zeit als kurzlebige Ausdrücke gegolten haben. Folglich sind solche phraseologischen Elemente bzw. Redensarten, wie die Recherche gezeigt hat, im Schwinden begriffen.

Ein weiterer wichtiger Befund ist, wie die Untersuchung gezeigt hat, dass manche auf diesem Gebiet ins österreichische Deutsch übernommenen Phraseologismen zum Teil bis heute gut bekannt und weiterhin in Verwendung sind (vgl. etwa Tab. 2: *sich etwas aus'm Finger zu[t]zeln*). Abschließend sollte festgehalten werden, dass der Sprachkontakt sich primär auf die gesprochene Varietät des Deutschen ausgewirkt hat. Dabei wurden von diesem Sprach- und Kulturkontakt einige semantische Felder wie etwa der Bereich der Speisen- und Getränkebezeichnungen bzw. die Bezeichnungen von Personen etc. am meisten betroffen (vgl. diesbezüglich auch Zeman 2021).

RESUMÉ

Problematické obrazného vyjádření se věnuje v posledních letech stále více pozornosti, protože jeho znalostí si studenti vytvoří i kompaktnější obraz o stavbě cizího jazyka. Proto je míra osvojení frazeologických jednotek důležitou složkou stupně osvojení nejen receptivních, ale především produktivních dovedností cizího jazyka. Tento příspěvek se zabývá otázkou strukturních paralel frazeologických spojení, a to z konfrontačního německo-českého pohledu. Těžištěm je především vymezení a stručná prezentace areálovětypologických konvergenčních jevů mezi jazyky, jež jsou ve vzájemném kontaktu ve středoevropském jazykovém areálu již řadu staletí. Společné idiomatické konstrukce jsou tedy určitým ukazatelem intenzity jazykového a kulturního kontaktu. Jak ukazuje empirický výzkum, konvergenční procesy mezi češtinou a němčinou v areálu jazykového kontaktu ve východním Rakousku a ve Vídni se už neuplatňují v takovém rozsahu jako v době habsburské monarchie, o čemž svědčí i historické lexikální doklady; k tomu srov. výsledky empirického šetření, které bylo realizováno v areálu východního Rakouska (srov. Tab. 1, Tab. 2, Tab. 3).

LITERATURA

BALHAR, J. – JANČÁK, P. *Český jazykový atlas* [Tschechischer Sprachatlas]. Band 1-5. Praha: Academia, 1992-2005.

BOKOVÁ, H. – LUKÁŠOVÁ, H. Die Widerspiegelung älterer deutscher Sprachperioden im tschechischen Wortschatz. In: *Septuaginta quinque. Festschrift für Hans Mettke* (= Jenaer germanistische Forschungen, N.F., Bd. 5). Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, S 39-48, 2000.

BURGER, H. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt, 2003.

BURGER, H. - BUHOFER, A.- SIALM, A. *Handbuch der Phraseologie*. Berlin. New York, 1982.

- CLYNE, M. *Language and Society in the German-Speaking Countries*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1984.
- EBNER, J. *Österreichisches Deutsch: Wörterbuch der Gegenwartssprache in Österreich*. 5., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Dudenverlag, 2019 (4. Auflage von 2009, 3. Auflage von 1998).
- ELSPAß, S. – DÜRSCHIED, Ch. Variantengrammatik des Standarddeutschen. In: Kehrein, R. et. al (eds.): *Regionale Variation des Deutschen. Projekte und Perspektiven*. Berlin/Boston: de Gruyter, S. 563-584, 2015.
- ENGEL, U. *Deutsche Grammatik*. 3., korrigierte Auflage. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1996.
- ENGEL, U. Tanz um das Verb. In: Vázquez, M. J. D. – Eichinger, L. (eds.): *Valenz im Fokus. Grammatische und lexikografische Studien*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache, S. 101-109, 2015.
- ERNST, P. *Pragmalinguistik. Grundlagen, Anwendungen, Probleme*. Berlin – New York, Walter de Gruyter, 2002.
- FISCHER, G. *Die Sprache der Wiener Tschechen seit 1945*. Diss. Philosophische Fakultät der Universität Wien. Wien, 1967.
- FLEISCHER, W.: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig, 1982.
- FÖLDES, C. *Deutsche Phraseologie kontrastiv. Intra- und interlinguale Zugänge*. Julius Groos Verlag. Heidelberg, 1996.
- FÜRST, R. Ch. *Deutsch(e) in Südmähren. Historischer Hintergrund, aktuelle Situation und dialektale Merkmale*. Wien: Edition Vulpes, 2005.
- HAUENSTEIN, H. *Wiener Dialekt. Weanarische Drahdwaberln von A-Z*. Wien: Karner, 1978.
- HELBIG, G. – SCHENKEL, W. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982.
- HORNUNG, M. Der Wortschatz Wiens, seine Vielschichtigkeit, seine Grenzen. In: Wiesinger, P. (eds.): *Sprache und Name in Österreich*. Festschrift für W. Steinhauser zum 95. Geburtstag, S. 185-196, 1980.
- HOTZENKÖCHERLE, R. *Sprachatlas der deutschen Schweiz*. Bern 1962-1983.
- JAKLOVÁ, A. Germanismen in den südböhmischen Slangs In: Eichler, E. (eds.): *Selecta Bohemico-Germanica. Tschechisch-deutsche Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur* (= Erträge Böhmisch-Mährischer Forschungen). Münster: Lit, S. 83-92, 2003.
- JANEČKOVÁ, M. Entlehnungen aus dem Deutschen und den österreichisch-bairischen Dialekten im Wortschatz der südböhmischen Dialektregion. In: Eichler, E. (eds.), *Selecta Bohemico-Germanica. Tschechisch-deutsche Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur* (Erträge Böhmisch-Mährischer Forschungen). Münster: Lit, S. 55-74, 2003.
- KLOFEROVÁ, S. Sprachatlanten im Kontakt – Tschechisch – Deutsch. In: Eichler, E. (eds.) *Selecta Bohemico-Germanica. Tschechisch-deutsche Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur* (= Erträge Böhmisch-Mährischer Forschungen). Münster: Lit, S. 39-54, 2003a.

- KLOFEROVÁ, S. Sprachareale und ihr Charakter bei der Erforschung von Sprachkontakterscheinungen: Anhand des Tschechischen Sprachatlases In: Greule, A. – Nekula, M. (eds.): *Deutsche und tschechische Dialekte im Kontakt*. Wien: Praesens, S. 21-36, 2003b.
- MALYGIN, V. T. *Österreichische Redewendungen und Redensarten*. Wien: ÖBV Pädagogischer Verlag, 1996.
- MUHR, R. Grammatische und pragmatische Merkmale des österreichischen Deutsch. In: Muhr, R. – Schrodtt, R. – Wiesinger, P. (eds.): *Österreichisches Deutsch. Linguistische, sozialpsychologische und sprachliche Aspekte einer nationalen Variante des Deutschen*. Wien: Verlag Holder-Pichler-Tempsky, S. 208-234, 1995.
- NEWERKLA, S. M. Areály jazykového kontaktu ve střední Evropě a německo-český mikroareál ve východním Rakousku. In: *Slovo a slovesnost*, číslo 4, ročník 68, s. 271-286, 2007.
- NEWERKLA, S. M. Bohemismen (und Slowakismen) in Wien (und Österreich). In: *tribüne – Zeitschrift für sprache und schreibung* 3/2009. Hrsg. von Heinz-Dieter Pohl und Jakob Ebner. Wien: Verlag Infothek, S. 8-12, 2009.
- NEWERKLA, S. M. *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011.
- NEWERKLA, S. M. Rakouské variety němčiny a čeština jako cizí jazyk. In: Nekula, M. – Šichová, K. (eds.): *Variety češtiny a čeština jako cizí jazyk*. Praha: Akropolis. 2017, s. 129-170.
- NIEHAUS, K. Areale Variation in der Syntax des Standarddeutschen. In: *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Band LXXXII, Heft 2. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, S. 133-168, 2015.
- Österreichisches Wörterbuch (ÖWB). Hrsg. im Auftrag des Bundesministeriums für Bildung, Wissenschaft und Kultur. 38. Aufl., Nachdruck (1,02) von Otto Back, Erich Benedikt, Karl Blüml, Jakob Ebner, Maria Hornung, Hermann Möcker, Ernst Pacolt, Herbert Tatzreiter. Wien: ÖBV Pädagogischer Verlag, 2000.
- PATOCKA, Franz. *Dialekte und Dialektologie des Deutschen*. Wien: Institut für Germanistik der Universität Wien, 2003.
- POLENZ, P. von. Nationale Varianten der deutschen Sprache. Podiumsdiskussion auf der 8. Internationalen Deutschlehrertagung in Bern. In: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 15/1987, S. 101-103, 1987.
- POLENZ, P. von. ‚Binnendeutsch‘ oder plurizentrische Sprachkultur? Ein Plädoyer für Normalisierung in der Frage der ‚nationalen‘ Varianten. In: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 16, S. 198-218, 1988.
- SKÁLA, E. Deutsche Lehnwörter in der heutigen tschechischen Umgangssprache. In: Havránek, B. – Fischer, R. (eds.), *Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur*, Berlin: Akademie-Verlag, S. 127-141, 1968.

- SKÁLA, E. Die Entwicklung der Sprachgrenze in Mähren und Schlesien von 1300 bis 1650 und sprachliche Interferenzmöglichkeiten. – In: *Germanistica Pragensia VI.* (= Acta Universitatis Carolinae, Philologica 5). Praha: UK, S. 75-87, 1972.
- SPÁČILOVÁ, L. Rakouská varianta ve výuce němčiny. In: *Cizí jazyky, číslo 7-8*, ročník 36 (1992-1993), Praha: Kvarta, s. 250-255, 1993.
- STEINEGGER, G. *Sprachgebrauch und Sprachbeurteilung in Österreich und Südtirol. Ergebnisse einer Umfrage.* (Schriften zur deutschen Sprache in Österreich 26). Frankfurt am Main u. a.: Peter Lang, 1998.
- STEINHAUSER, W. *Slawisches im Wienerischen.* 2. vermehrte und verbesserte Aufl. Wien: Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, 1978.
- WIESINGER, P. Zur Sprachsituation und Sprachpolitik in den Minderheitengebieten Österreichs. In: Marti, R. (eds.): *Sprachpolitik in Grenzregion.* Saarbrücken: Saarbrückener Dr. u. Verl., S. 337-356, 1996.
- WIESINGER, P. Das österreichische Deutsch. In: *Germanistische Mitteilungen*, S. 1-9, 1997.
- WIESINGER, P. *Das österreichische Deutsch in Gegenwart und Geschichte.* Wien: LIT Verlag. (Austria: Forschung und Wissenschaft – Literatur, Band 2). Berlin – Wien: Lit Verlag, 2014.
- ZEMAN, D. *Überlegungen zur deutschen Sprache in Österreich. Linguistische, sprachpolitische und soziolinguistische Aspekte der österreichischen Varietät.* (PHILOLOGIA – Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse, Bd. 131) Hamburg: Verlag Dr. Kovač. ISBN 978-3-8300-4173-3, 2009. <http://www.verlagdrkovac.de/3-8300-4173-X.htm>
- ZEMAN, D. Tschechische Einflüsse im Wienerischen auf phonologischer, phraseologischer sowie lexikalischer Ebene. Einige Bemerkungen zu den österreichisch-tschechischen Sprachbeziehungen. In: *Germanistisches Jahrbuch Brücken. Tschechische Republik-Slowakei.* Weimar, Regensburg, Praha: DAAD & Lidové noviny, S. 43-92, 2011.
- ZEMAN, D. [Rezension]: Hana Sodeyfi – Lenka Newerkla: *Idiomatische Redewendungen, Sprichwörter und Begriffe der Gegenwartssprache in Österreich und der Tschechischen Republik. Frazeologické a idiomatické výrazy v současné češtině a rakouské němčině.* Herrassowitz Verlag, Wiesbaden 2011, 239 Seiten. In: *GERMANOSLAVICA – Zeitschrift für germano-slawische Studien 25/1*, Praha: Slovanský ústav Akademie věd ČR [Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik], S. 112-114, 2014.
- ZEMAN, D. Čeština a němčina ve středoevropském jazykovém svazu. Několik poznámek k výzkumu lexikálních výpůjček. [Deutsch und Tschechisch in Mitteleuropa. Zu der Lehnwortforschung anhand von Beispielen aus dem Kontaktbereich Deutsch und Tschechisch]. In: *Cizí jazyky*, (2018-2019), Prag: Karlsuniversität, s. 19-26, 2019.
- ZEMAN, D. Čeština a němčina ve středoevropském jazykovém svazu (II). Několik poznámek k výzkumu lexikálních výpůjček v rakouské literatuře. [Deutsch und Tschechisch in Mitteleuropa. Zu der Lehnwortforschung anhand

von Beispielen aus dem Kontaktbereich Deutsch und Tschechisch in der österreichischen Literatur]. In: *Cizí jazyky*, (2019-2020), Prag: Karlsuniversität, s. 28-38, 2020.

ZEMAN, D. K rakouské varietě na rovině syntaktické a lexikální. Slovní zásoba a problematika slovesné valence. [Das österreichische Deutsch auf syntaktischer und lexikalischer Ebene. Zum österreichischen Wortschatz und der Verbvalenz]. In: *Cizí jazyky* [Fremdsprachen], (2019-2020), Nr. 5, Prag: Karlsuniversität, s. 15-28, 2020b.

ZEMAN, D. Dynamika lexika cizího původu v současné češtině. Sémantická adaptace lexikálních výpůjček německé proveniencí [Sprachdynamik im Bereich der Lexik fremder Herkunft in der tschechischen Sprache der Gegenwart. Semantische Adaptation der lexikalischen Entlehnungen deutschen Provenienz]. In: *Cizí jazyky* [Fremdsprachen], (2020-2021), Nr. 5, Prag: Karlsuniversität, S. 17-31, 2021.

ZEMAN, D. Besonderheiten in der Pragmatik der deutschen Sprache in Österreich. In: *GERMANOSLAVICA – Zeitschrift für germano-slawische Studien*, Jg. 32, Nr. 2. Praha: Slovanský ústav Akademie věd ČR [Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik], S. 86-98, 2022.

ZEMAN, D. Rakouská varieta němčiny v oblasti idiomatiky a syntaxe. Areálové konvergenční tendence mezi rakouskou varietou němčiny a češtinou. In: *LINGUA VIVA 2023/36*: odborný časopis pro teorii a praxi vyučování cizím jazykům a češtině jako cizímu jazyku. České Budějovice: katedry jazyků Jihočeské univerzity [Südböhmische Universität Budweis], S. 43-54, 2023.

Doc. Dr. phil. PhDr. Dalibor Zeman, Ph.D. je docentem v oboru Germanistická lingvistika a vývoj jazyka. Působí na Katedře germanistiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Specializace: kontrastivní a kontakto­vá lingvistika, variační sociolingvistika, syntax, morfologie, lexikologie, frazeologie a německá dialektologie.

Adresa pracoviště: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra germanistiky, Magdalény Rettigové 4, 116 39, Praha 1

E-mail: plurilingua@seznam.cz

LINGUA VIVA

is a biannual professional journal dedicated to the theory and practice of teaching foreign languages as well as Czech as a foreign language. Contributions are solicited from both Czech and foreign scholars. Papers should be written in the target foreign language.

PUBLISHER: Language departments of the Faculty of Education of the University of South Bohemia in České Budějovice

CONTENTS: The journal contains specialized studies in linguistics, teaching methodology, literature and cultural studies; there will be a number of reviews as well as information about upcoming conferences etc.

Since 2015 the magazine LINGUA VIVA included in the recognized database ERIH PLUS.

EDITOR-IN-CHIEF: DOC. PAEDDR. ZDEŇKA MATYUŠOVÁ, PH.D. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)

MANAGING EDITOR: PHDR. MILAN POKORNÝ, PH.D. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)
DOC. PHDR. HELENA ZBUDILOVÁ, PH.D. (PF JU - TF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)

EDITORIAL BOARD:

DOC. PAEDDR. HANA ANDRÁŠOVÁ, PH.D. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)
DOC. PHDR. LUCIE BETÁKOVÁ, MA, PH.D. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)
DOC. PHDR. PETRA JESENSKÁ, PH.D. (FHV UMB BANSKÁ BYSTRICA)
PROF. DR. MARINA KOTOVA, CSC. (SPGU PETROHRAD)
PROF. PHDR. BOHUSLAV MÁNEK, CSC. (PdF UHK)
PROF. DR. KLAUS PÖRTL (UNIVERZITA MAINZ)
PROF. PHDR. LIBUŠE SPÁČILOVÁ, DR. (FF UP OLMOUC)

SCIENTIFIC REVIEW BOARD (SELECT COMMITTEE):

DOC. PHDR. EVA HOMOLOVÁ, PH.D. (FHV UMB BANSKÁ BYSTRICA)
PROF. PHDR. VĚRA JANÍKOVÁ, PH.D. (PF MU BRNO)
PROF. PHDR. JANA KRÁLOVÁ, CSC. (FF UK PRAHA)
DOC. PHDR. KVĚTUŠE KUNEŠOVÁ, PH.D. (PF UHK)
PROF. PHDR. IVO POSPÍŠIL, DRSC. (FF MU BRNO)
PROF. PHDR. OLDŘICH RICHTEREK, CSC. (PdF UHK)
DOC. PHDR. MIROSLAVA SLÁDKOVÁ, CSC. (FF UK PRAHA)
PROF. PHDR. MARIE SOBOTKOVÁ, CSC. (FF UP OLMOUC)
PROF. PHDR. EVA TANDLICOVÁ, CSC. (FF UK BRATISLAVA)
DOC. PHDR. HEDVIKA VYDROVÁ (FF UK PRAHA)
PROF. PHDR. MILOŠ ZELENKA, DRSC. (PF JU ČESKÉ BUDĚJOVICE)
DOC. PHDR. PAEDDR. ANNA ZELENKOVÁ, PH.D. (SÚ AV ČR PRAHA; FF MU BRNO)

E-MAIL: LIVA@PF.JCU.CZ

HTTP://WWW.PF.JCU.CZ/RESEARCH/LINGUA_VIVA/

FREQUENCY - BIANNUALLY

Printed by: PROTISK, ČESKÉ BUDĚJOVICE

